

<https://doi.org/10.18778/0208-6050.89.04>

Justyna Piątek

STANOWISKO RZĄDU BRYTYJSKIEGO WOBEC SPŁATY DŁUGU WOJENNEGO STANOM ZJEDNOCZONYM (20 CZERWCA 1931 R. – 15 GRUDNIA 1932 R.)

W świecie powojennym, obok kwestii rozbrojenia i bezpieczeństwa, długi i reparacje wojenne stanowiły temat szczególnie kontrowersyjny i stale obecny niemal do połowy lat trzydziestych XX w. Do dziś jest on przedmiotem zainteresowania ekonomistów oraz historyków, przy czym rozdzielenie podejścia finansowego od politycznego jest niemożliwe. Co więcej, to argumenty polityczne dominowały nad pozostałymi. Niewątpliwie ich nasilenie przypadło na rok 1931. Moratorium prezydenta Stanów Zjednoczonych Herberta Clarka Hoovera ogłoszone 20 czerwca otwierało nowy rozdział w historii finansowych zobowiązań międzynarodowych i *de facto* było początkiem ich końca. Okres do 15 grudnia 1932 r. był kluczowy, obfitował bowiem w rozważania i ustalenia, z jednej strony w gronie europejskim, z drugiej – pomiędzy dłużnikami a ich wierzycielem. Rezultat dyskusji wpłynął na stosunek poszczególnych państw do obowiązku uiszczenia raty długu przypadającej na 15 grudnia 1932 r., czyli tuż po wygaśnięciu moratorium. Konkluzje europejskich dłużników, szczególnie dwóch głównych – Francji i Wielkiej Brytanii¹, były zbieżne, jednak przyjęta taktyka przeciwstawna. Przy tym należy pamiętać o ścisłym związku zagadnienia z kwestią reparacji niemieckich, a także z rozbrojeniem i bezpieczeństwem.

O ile stanowisko amerykańskie, a zwłaszcza francuskie, szczegółowo przedstawiła Paulina Matera², o tyle w polskiej literaturze brakuje badań nad przypadkiem brytyjskim. Natomiast spośród nielicznych opracowań anglojęzycznych do-

¹ Kwota zadłużenia brytyjskiego wynosiła \$4 227 000 000, a francuskiego – \$3 404 813 000, co stanowiło łącznie ponad 73% całej sumy pożyczonej od Stanów Zjednoczonych (Zob. J. Kiwerska, *Spór Ameryki z Europą o długi wojenne i reparacje (1921–1932)*, „Dzieje Najnowsze” 2007, R. XXXIX, nr 4, s. 18). Kurs wymiany dolara amerykańskiego na funta szterlinga od stycznia do sierpnia 1931 r. wynosił 4,86. We wrześniu jego wartość spadła do 4,54 w związku z odejściem Wielkiej Brytanii od standardu złota, a od następnego miesiąca aż do czerwca 1933 r. – poniżej 4; średnio w tym okresie – 3,58 (W.A. Morton, *British Finance 1930–1940*, New York 1978, s. 124).

² P. Matera, *Francja w polityce zagranicznej Stanów Zjednoczonych w latach 1929–1933*, Toruń 2003.

tyczących długów w stosunkach amerykańsko-brytyjskich na szczególną uwagę zasługuje monografia autorstwa Roberta Selfa³, która kompleksowo przedstawia problem.

Pełny obraz sytuacji, w jakiej znalazł się rząd Jamesa Ramsaya MacDonalda w czasie obowiązywania moratorium i tuż po jego wygaśnięciu, dają dokumenty zgromadzone w londyńskim The National Archives. Spośród nich na uwagę zasługują szczególnie zespoły T (Treasury), PREM (Prime Minister's Office), CAB (Cabinet Office). Materiały te – dostępne częściowo w wydawnictwach źródłowych, takich jak *Documents on British Foreign Policy* i *British Documents on Foreign Affairs* oraz uzupełnione przez amerykańskie serie *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States* (od 1932 r. nazwa *Foreign Relations of the United States*), *Public Papers of the Presidents of the United States* czy zbiór *Herbert Hoover and Franklin D. Roosevelt. A Documentary History*⁴ – umożliwiającą odpowiedź na pytania stawiane w artykule, czyli jaką taktykę przyjął rząd brytyjski w kwestii długu należnego Stanom Zjednoczonym, jakie były jego założenia i jak wyglądała ich realizacja.

W wydaniu „The New York Times” z 28 czerwca 1931 r. ukazał się artykuł pod wielce wymownym tytułem: *Ameryka ponownie odkryła Europę* autorstwa Charlesa Merza. Na zamieszczonej karykaturze widnieje „Wuj Sam”, który zza muru przygląda się mocarstwom. Kwintesencją tekstu są słowa: „Drugi raz w ciągu 30 lat, tym razem bez pomocy niemieckich łodzi podwodnych, Ameryka odkryła Europę”⁵. W ten sposób autor skomentował oświadczenie prezydenta Stanów Zjednoczonych Herberta Hoovera wygłoszone 20 czerwca 1931 r. Zawierało ono propozycję „odłożenia na rok wszystkich płatności międzynarodowych, długów i reparacji zarówno kwoty głównej, jak i odsetek, oczywiście bez zobowiązań rządów wobec prywatnych podmiotów”⁶. Decyzja została powzięta w obliczu finansowego kryzysu w Europie. Celem tej inicjatywy – jak wyjaśnił Hoover – była ekonomiczna odbudowa świata i wsparcie interesów USA, a powodem jej ogłoszenia spadek cen i brak zaufania połączone z odpływem złota, niestabilność polityczna oraz spadek siły nabywczej towarów amerykańskich, co skutkowało wzrostem bezrobocia i stratami dla amerykańskich rolników⁷.

³ R. Self, *Britain, America and the War Debt Controversy. The Economic Diplomacy of an Unspecial Relationship, 1917–1941*, London–New York 2006.

⁴ *Herbert Hoover and Franklin D. Roosevelt. A Documentary History*, eds T. Walch, D.M. Miller, Westport–London 1998.

⁵ Ch. Merz, *America Rediscovered Europe*, „The New York Times”, 28 June 1931.

⁶ *Public Papers of the Presidents of the United States, Herbert Hoover; Containing the Public Messages, Speeches, and Statements of the President* [dalej: PPPUS HH], *January 1 to December 31, 1931*, Washington 1976 [dalej: 1931], *Statement Announcing the Proposal of the Moratorium on Intergovernmental Debts*, 21 June 1931, s. 325.

⁷ *Ibidem*, s. 325–327; *Text of the President's Statement Proposing Suspension of Debts*, „The New York Times”, 21 June 1931.

Ogłoszenie moratorium przez prezydenta Stanów Zjednoczonych spotkało się z pełną akceptacją w Zjednoczonym Królestwie. Określano je mianem „wspaniałego gestu”⁸. Oświadczenie premiera Jamesa Ramsaya MacDonalda wygłoszone 22 czerwca w Izbie Gmin brzmiało następująco: „Rząd Jego Królewskiej Mości w Wielkiej Brytanii serdecznie przyjmuje imponującą deklarację prezydenta Hoovera. Ze swojej strony pragnie oświadczyć, że całym sercem popiera propozycję prezydenta i jest gotowy do współpracy w opracowaniu szczegółów celem bezwzględnego wprowadzenia jej w praktykę”⁹.

Za najlepszą procedurę przyjęcia moratorium uznano natychmiastową deklarację jego akceptacji w momencie powszechnego pozytywnego ustosunkowania się państw, a następnie wyrażenie gotowości zawieszenia spłat należnych rządowi Jego Królewskiej Mości od europejskich dłużników na okres przewidziany przez prezydenta Hoovera, włącznie z tymi, które wypadały do czasu zatwierdzenia propozycji amerykańskiej¹⁰. Nie bez powodu używano przy tym określenia „europejscy dłużnicy”. Kwestia dotyczyła bowiem także Indii i dominiów brytyjskich (z wyjątkiem Kanady), które miały status pożyczkobiorców względem Wielkiej Brytanii i jednocześnie były wierzycielami Niemiec. Istniała zatem możliwość warunkowej akceptacji zawieszenia należnych im reparacji niemieckich. W związku z tym Londyn był gotowy wyjść z propozycją zastosowania moratorium w odniesieniu do członków Wspólnoty, aby odciążyć Berlin, jednakże traktowano to jako wyłącznie wewnętrzną kwestię, która nie mogła stanowić przedmiotu międzynarodowej dyskusji¹¹. Stosowne oświadczenie o zastosowaniu

⁸ *Secret Behind Mr. Hoover's War Debts Moratorium*, „The Daily Mail”, 22 June 1931.

⁹ Hansard, *House of Commons Debates* [dalej: *HCDeb.*], vol. CCLIV, 22 June 1931, kol. 36; The National Archives, London [dalej: TNA], PREM 1/95, *Telegram from the Secretary of State for Dominion Affairs to the Secretary of State for External Affairs Canada, the Prime Minister of the Commonwealth of Australia, the Governor General of New Zealand, the Minister of External Affairs Union of South Africa, the Minister External Affairs Irish Free State, and the Governor of Newfoundland*, 22 June 1931, k. 104.

¹⁰ TNA, PREM 1/95, Memorandum P. Snowdena: *President Hoover's Proposal for Suspension of Debt Payments*, [b.d.], k. 101; *ibidem*, T 160/475, Foreign Office do przedstawicieli rządu Jego Królewskiej Mości w Warszawie, Bukareszcie, Belgradzie, Talinie, Rydze, Wiedniu, Pradze, Atenach, Kownie, 27 czerwca 1931 [nlb.].

¹¹ *ibidem*, PREM 1/95, Memorandum P. Snowdena: *President Hoover's Proposal for Suspension...*, k. 101–102; *ibidem*, *Telegram from the Secretary of State for Dominion Affairs to the Secretary of State for External Affairs, Canada, the Prime Minister of the Commonwealth of Australia, the Governor General of New Zealand, the Minister of External Affairs of South Africa, and the Governor of Newfoundland*, 24 June 1931, k. 94; *ibidem*, T 160/438/12630/04, Memorandum dla kanclerza skarbu, 29 września 1931; *Nation to Send an Observer to Debt Discussions*, „United States Daily”, 9 July 1931. Dziewiątego lipca 1931 r. brytyjskie Ministerstwo Skarbu poinformowało Bank Rozrachunków Międzynarodowych (BIS – Bank for International Settlements, utworzony w styczniu 1930 r. do rozliczeń reparacji niemieckich) o akceptacji moratorium przez rząd Wielkiej Brytanii i jej dominia (TNA, T 160/476/12505/3, *K.V. Nind Hopkins to President of International Settlement*, 9 July 1931 [nlb.]). Indie i dominia wyraziły chęć skorzystania z propozycji rządu brytyjskiego. Wyjątek stanowił Związek Południowej Afryki, który – doceniając

moratorium w odniesieniu do dominiów złożył kanclerz skarbu Philip Snowden w Izbie Gmin 24 czerwca 1931 r.¹²

Ambasador brytyjski w Waszyngtonie sir Robert Lindsay zapewniał stronę amerykańską, iż jego rząd nie będzie czynił jakichkolwiek przeszkód¹³. Jak zauważył: „Przez lata wszyscy mówili, że rozwiązanie problemu było niemożliwe zapewne dlatego, że klucz leżał w rękach Amerykanów, którzy nie wykazywali aktywności. Teraz stało się niespodziewane i to z nieoczekiwaną gwałtownością”¹⁴. Nieroztropnością Londynu byłoby zaprzepaszczenie takiej okazji, z jednej strony moratorium stanowiło bowiem niepowtarzalną okazję do całkowitego anulowania obciążeń reparacyjnych – a przynajmniej ich znacznego zmniejszenia, z drugiej – do wykorzystania praktycznego, choć epizodycznego, uznania przez Stany Zjednoczone związku między reparacjami a długami wojennymi. Najrozsądniejszym rozwiązaniem, w opinii Londynu, było umorzenie obu typów płatności. Mówiła o tym nota Balfoura z 1 sierpnia 1922 r., która stała się podstawą polityki brytyjskiej w odnośnej kwestii¹⁵. Zatem tak pozytywne ustosunkowanie się do propozycji amerykańskiej zasadało się – z jednej strony – na przyjętej linii politycznej, nastawionej jednocześnie przeciwko próbom wprowadzenia francuskiej hegemonii na kontynencie. Z drugiej strony – istniała konieczność pilnej ochrony znacznych inwestycji brytyjskich w Niemczech i rozwiązania problemu finansowych powinności, którym rząd w Berlinie nie był w stanie sprostać. Oprócz tego natychmiastowa bezwarunkowa akceptacja moratorium stwarzała nadzieje na uzyskanie najkorzystniejszego kredytu od amerykańskiego wierzyciela.

Jednocześnie inicjatywa Hoovera oznaczała poważny problem dla budżetu brytyjskiego, który musiał być przygotowany na finansowe skutki zawieszenia płatności reparacji i długów międzyrządowych. Wpływy ze zwrotu pożyczek wojennych od dominiów i Indii opiewały na sumę £7 700 000 w stosunku rocznym oraz z ulg powojennych i kredytów na odbudowę – £2 300 000. Do tego należało także doliczyć nadwyżkę netto z reparacji, która pozostawała po opłaceniu należności Stanom Zjednoczonym, w kwocie £700 000. Dawało to pokaźną stratę w skarbie Zjednoczonego Królestwa w wysokości £10 700 000, która *notabene* mimo powszechnie panującej opinii nie była niższa od francuskiej¹⁶.

gest Londynu – zdecydował o kontynuowaniu płatności (*ibidem*, PREM 1/95, *Telegram from the Minister of External Affairs, Union of South Africa, to the Secretary of State for Dominions Affairs*, 25 June 1931, k. 83).

¹² Hansard, *HC Deb.*, vol. CCLIV, 24 June 1931, kol. 414–415.

¹³ TNA, T 160/475, Foreign Office do R. Lindsaya, 1 lipca 1931 [nlb].

¹⁴ *Ibidem*, PREM 1/95, R. Lindsay do Foreign Office, 22 czerwca 1931, k. 105.

¹⁵ W przypadku niemożności jej spełnienia, co się stało, nota ministra spraw zagranicznych Arthura Balfoura zakładała, że Londyn nie poprosi dłużników i rządu niemieckiego o więcej niż potrzebuje na zapłacenie swojemu wierzycielowi. R. Self, *op. cit.*, s. 40–42; A. Orde, *British Policy and European Reconstruction After the First World War*, Cambridge 1990, s. 212–216; J. Kiwerska, *op. cit.*, s. 19.

¹⁶ Kanclerz skarbu Philip Snowden wspominał także o wcześniejszej zgodzie na zawieszenie australijskiego funduszu amortyzacyjnego w wysokości £1 600 000. TNA, PREM 1/95, Memorandum P. Snowdena: *President Hoover's Proposal for Suspension...*, k. 102; *ibidem*, Memorandum Leith-Rossa, 20 czerwca 1931, k. 114.

Co więcej, Londyńska Izba Handlowa (London Chamber of Commerce) ostrzegała przed negatywnym wpływem moratorium na międzynarodowy handel oraz prawdopodobnymi trudnościami ze wznowieniem płatności przez brytyjskich dłużników, co stawiało rząd MacDonalda przed niewygodną alternatywą: odmówienia spłaty Stanom Zjednoczonym, gdyby te definitywnie odrzuciły umorzenie długów, lub zapłacenia im z własnych środków¹⁷.

Pod względem politycznym największą przeszkodę w ratyfikowaniu moratorium stanowiła Francja. Nie godziła się na jego bezwarunkową akceptację, obawiając się zupełnego zaniechania wypełniania zobowiązań finansowych i handlowych przez rząd niemiecki. Stąd propozycje wkładu Niemiec w ogólny *appeasement*, czasowe wyrzeczenie się politycznych roszczeń, kontynuowanie spłat bezwarunkowej części ustalonej w Planie Younga¹⁸ czy spłat w naturze. W Londynie doskonale zdawano sobie sprawę, iż polityczne warunki stawiane w związku z zatwierdzeniem moratorium oznaczały niebezpieczne odkładanie w czasie jego ratyfikacji¹⁹.

Konsekwencjami niejednoznacznej postawy Paryża odnośnie do wprowadzenia moratorium w oryginalnym brzmieniu i 17-dniowego oporu w dyskusjach z wysłannikiem amerykańskim²⁰ były spadek zaufania oraz niepewność co do jego ratyfikacji przez parlament amerykański. Grupa senatorów na czele z republikańskim zwolennikiem izolacjonizmu z Kalifornii Hiramem W. Johnsonem (*notabene* politycznym wrogiem Hoovera) konsekwentnie sprzeciwiała się nie

¹⁷ *Ibidem*, T 172/1747, *London Chamber of Commerce to J.R. MacDonald, 25 June 1931*, k. 23.

¹⁸ Komisja Odszkodowań, powołana w traktacie wersalskim, 28 kwietnia 1921 r. ustaliła wysokość reparacji niemieckich na 132 mld marek w złocie, płatnych w ratach rocznych po 2 mld oraz 26% wartości eksportu Niemiec. Plan został przyjęty 11 maja na konferencji w Londynie. W wyniku konferencji w Spa 16 lipca 1921 r. ustalono procentowy podział reparacji pomiędzy aliantów. Francja otrzymała 52, a Wielka Brytania – 22%. Na tej podstawie zawarto 14 stycznia 1925 r. układ. Z powodu problemów gospodarczych, budżetowych i walutowych, odpływu kapitałów z Niemiec i okupacji Zagłębia Ruhry, w Londynie przyjęto Plan Dawesa. Zmianie uległy wysokości rat. Na przełomie 1924 i 1925 r. spłata wynosiła 1 mld i wzrastała do poziomu 2500 mln od lat 1928/1929. Od 1 września plan Dawesa został zastąpiony planem Younga, który podpisano 7 czerwca 1929 r. w Paryżu, a przyjęto 20 stycznia 1930 r. w Hadze. Eksperci obradujący w stolicy Francji zmniejszyli sumę zobowiązań niemieckich do 113 900 mln marek w złocie i podzielili ją na 59 rat rocznych. Te składały się z części bezwarunkowej (bez możliwości odroczenia) w wysokości 612 mln rocznie (z czego 500 mln przyznano Francji), która pokrywała straty wojenne aliantów oraz warunkowej (z prawem zawieszenia na 2 lata) – równej kwocie długu należnego Stanom Zjednoczonym, czyli ok. 1400 mln marek (więcej: J. Kiwerska, *Między izolacjonizmem a zaangażowaniem. Europa w polityce Stanów Zjednoczonych od Wilsona do Roosevelta*, Poznań 1995, s. 263–278; L. Orłowski, *Długi wojenne i odszkodowania (reparacje)*, „Sprawy Obce” 1931, z. VIII, s. 709–712; T. Szwaykowski, *Odszkodowania niemieckie na tle traktatu wersalskiego*, Poznań 1948, s. 45–46). Po wstrzymaniu spłat w czasie dyktatury Adolfa Hitlera i II wojny światowej, 3 października 2010 r. Niemcy uiszczyli ostatnią ratę odszkodowań wojennych.

¹⁹ TNA, T 160/475, Foreign Office do R. Lindsaya, 26 czerwca 1931 [nlb.].

²⁰ Efektem dyskusji amerykańsko-francuskich było kompromisowe oświadczenie ogłoszone 6 lipca. P. Matera, *op. cit.*, s. 112–120.

tylko anulowaniu długów, ale nawet zatwierdzeniu moratorium²¹. Przedstawiciele rządu USA zapewniali o ratyfikacji, a w przypadku jej braku do 15 grudnia nie oczekiwali płatności. Nie zmieniło to faktu, iż dłużnicy byli narażeni na formalne niedotrzymanie umowy²².

Prezydent Stanów Zjednoczonych podkreślał, że „nie miał na myśli nic poza czasową ulgą dla dłużników”²³. Mimo rekomendacji uwzględnienia sytuacji kryzysowej w egzekucji należności finansowych, wyraził sprzeciw wobec ich anulowania²⁴. Przypomniał o łagodnych umowach ustalonych na podstawie zdolności płatniczej i wskazywał na nieobecność jego kraju w podziale reparacji i posiadłości, co przy ogłoszeniu moratorium pozwoliło mu na sformułowanie twierdzenia: „Zatem reparacje są całkowicie europejskim problemem, z którym nie mamy związku. Nie zaakceptuję w żadnym najmniejszym sensie anulowania należnych nam długów. Taki krok nie zwiększyłby zaufania światowego”²⁵. Ponadto w przypadku problemu reparacji wykluczał powiązanie go ze spłatami należnymi państwu amerykańskiemu. Społeczeństwo USA postrzegало takie dążenia jako próbę przeniesienia niemieckich ciężarów na barki amerykańskie²⁶. W tym punkcie kierunek polityki Londynu, tak jak Paryża, był rozbieżny z kursem Waszyngtonu.

Administracja amerykańska z zadowoleniem przyjęła natomiast inicjatywę zwołania konferencji celem wypracowania szczegółów dotyczących inicjatywy Hoovera, co pozwoliło na jej akceptację²⁷. Sekretarz stanu Henry L. Stimson razem z szefem Foreign Office Arthurem Hendersonem podjęli wysiłki w celu skłonienia Francji do natychmiastowego działania, a gdy ta nalegała na podjęcie rozmów w Paryżu, wykluczyli je w wymiarze oficjalnym, oznaczałoby to bowiem opóźnienie oraz zmniejszenie wagi konferencji londyńskiej²⁸. Gazety takie, jak „The New York Times”, „Herald”, „Tribune”, „Baltimore Sun”, postrzegaly

²¹ *Cancellation Plot is Seen by Johnson*, „The New York Times”, 23 August 1931; TNA, T 160/477/12505/9, R. Lindsay do Foreign Office, 6 grudnia 1931 [nlb.].

²² TNA, T 160/477/12505/9, R. Lindsay do Foreign Office, 6 grudnia 1931 [nlb.]; *ibidem*, R. Lindsay do Foreign Office, 12 grudnia 1931 [nlb.].

²³ TNA, T 160/476/12505/5, R. Lindsay do A. Hendersona, 10 lipca 1931 [nlb.].

²⁴ *PPPUS HH*, 1931, *Message to the Congress on United States Foreign Relations*, 10 December 1931, s. 616–619.

²⁵ *Ibidem*, *Statement Announcing the Proposal of the Moratorium on Intergovernmental Debts*, 21 June 1931, s. 326–327.

²⁶ TNA, T 160/477/12505/8, D.G. Osborne do Foreign Office, 20 sierpnia 1931 [nlb.].

²⁷ *Ibidem*, T 160/476/12505/4, R. Lindsay do Foreign Office, 14 lipca 1931 [nlb.]; *Debt Conference of Nations Called by Great Britain*, „United States Daily”, 8 July 1931.

²⁸ TNA, T 160/476/12505/5, *Memorandum by the Secretary of State for Foreign Affairs on discussion in Paris July 15 – July 19 for Meeting of a Conference in London to Consider German Financial Situation. 1931*; *ibidem*, *Notes of a Meeting held at the Ministry for the Interior, Place Beauveau, Paris, on July 17th, 1931, at 11 a.m.* [nlb.]; *ibidem*, *Notes of a Meeting held at the Ministry for the Interior, Place Beauveau, Paris, on July 19th, 1931, at 10 a.m.* [nlb.]; D. Carlton, *MacDonald versus Henderson. The Foreign Policy of the Second Labour Government*, London 1970, s. 202–204, 210.

„udział [USA] w konferencji jako ostateczny sygnał końca teorii izolacji i popierają to”²⁹. Jednak wyraźne wskazywano na uzależnienie udziału delegatów amerykańskich w konferencji wyłącznie od zawężenia rozmów do obecnej sytuacji Niemiec, bez poruszania kwestii związanych z traktatem wersalskim, długami, a nawet Planem Younga³⁰. Usunięcie tychże niewygodnych tematów oraz ograniczenie zakresu aktywności wysłanników Waszyngtonu do obserwacji było dowodem kontrolowanego izolacjonizmu, tj. zaangażowania na kontynencie europejskim jedynie na tyle, na ile było to niezbędne.

Wobec nalegań francuskich 19 lipca w Paryżu odbyło się wstępne nieoficjalne spotkanie. Premier francuski Pierre Laval ponownie przedstawił propozycję udzielenia rządowi niemieckiemu międzynarodowej pożyczki, co spotkało się z otwartym sprzeciwem delegacji amerykańskiej i cichym wysłanników rządu MacDonalda³¹. Właściwa konferencja przedstawicieli siedmiu państw w Londynie rozpoczęła się 20 lipca 1931 r. i trwała cztery dni. Jej efektem było przyjęcie pomysłu Hoovera zwanego *standstill agreement* – a następnie jego zaakceptowanie 19 sierpnia w Bazylei – co pozwoliło na zachowanie kredytów w Niemczech, a jednocześnie stanowiło alternatywę do francuskich sugestii wspólnej pomocy finansowej dla Berlina oraz pokrywało się z polityką brytyjską³². Wobec postawy Stanów Zjednoczonych innych kwestii, w tym długów, nie podjęto.

Istotne były natomiast ustalenia Międzynarodowego Komitetu Ekspertów obradującego jednocześnie w Londynie od 17 lipca do 11 sierpnia 1931 r. Opozycja się on jednomyślnie za rozłożeniem sumy objętej moratorium na dziesięć równych rat rocznych, włącznie z odsetkami, na maksymalnym poziomie 3%, począwszy od 1 lipca 1933 r., co było po myśli Francji. Natomiast Brytyjczycy faworyzowali przesunięcie kolejnych splat – powiększonych o odsetki od zawieszanej kwoty – o dwanaście miesięcy³³, co w rezultacie było równoznaczne

²⁹ TNA, T 160/476/12505/4, R. Lindsay do Foreign Office, 17 lipca 1931 [nlb.].

³⁰ *Ibidem*, T 160/476/12505/5, *Notes of a Meeting held at the Ministry for the Interior, Place Beauveau, Paris, on July 16th, 1931, at 11 a.m.* [nlb.]; *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States* [dalej: *PRFRUS*], 1931, vol. I, *The Acting Secretary of State to the Ambassador in Belgium (Gibson)*, 8 July 1931, s. 164–165. Wykaz kwot zawieszonych i ich splat: W.O. Scroggs, *American Interests at Lausanne*, „Foreign Affairs”, July 1932, vol. X, No 4, s. 688.

³¹ *PRFRUS*, 1931, vol. I, *The Ambassador in France (Edge) to the Acting Secretary of State*, 19 July 1931, s. 288–295; TNA, T 160/476/12505/5, *Notes of a Meeting held at the Ministry for the Interior, Place Beauveau, Paris, on July 19th, 1931, at 10 a.m.* [nlb.].

³² *PPPUS HH*, 1931, *Statement on the London Conference of Ministers*, 23 July 1931, s. 359; T.G. Joslin, *Hoover off the Record*, New York 1971, s. 107; J. Kiwerska, *Między izolacjonizmem...*, s. 301–305; R.L. Wilbur, A.M. Hyde, *The Hoover Policies*, New York 1937, s. 411–413. Pierwszy *standstill agreement* obowiązywał do 1 września 1931, po czym przedłużono go do 1 marca 1933, a następnie co roku aż do 1940 r. *The American Secretaries and Their Diplomacy*, eds R.H. Ferrell, S. Flagg Bemis, vol. XI: *Frank B. Kellog – Henry L. Stimson*, ed. R.H. Ferrell, New York 1963, s. 215–216;

³³ TNA, T 160/477/12505/9, *Rate of Interest on Amounts Suspended under President Hoover's Proposal*, 21 January 1932 [nlb.].

z przesunięciem końcowej daty uregulowania całego długu należnego Stanom Zjednoczonym. Podpisany protokół londyński opierał się na ustaleniu ekspertów i zawierał klauzulę: „chyba, że inaczej uzgodnione”, która wstrzymywała jego ratyfikację do momentu decyzji Stanów Zjednoczonych³⁴.

Grudniowe debaty w Kongresie odnośnie do reparacji i długów wojennych zostały określone przez R. Lindsaya epitetami: „niesatysfakcjonujące, nerwowe i skomplikowane”. Komitet Izby Reprezentantów opowiedział się za zatwierdzeniem moratorium, deklarując jednocześnie niezgodność redukcji czy anulowania zobowiązań dłużników z linią polityczną³⁵. Przedstawiona przez Hoovera 10 grudnia 1931 r. propozycja ponownego powołania Komisji Zagranicznych Długów Wojennych (World War Foreign Debt Commission)³⁶ do zbadania kwestii długów w związku z krytyczną sytuacją ekonomiczną³⁷ wywołała konsternację w parlamencie amerykańskim³⁸. Przewodniczący Komisji Spraw Zagranicznych Senatu William Borah sprzeciwiał się rozszerzeniu moratorium, idei przywrócenia komisji ds. długów i rewizji zobowiązań finansowych na zasadzie możliwości płatniczej poszczególnych krajów, w jego opinii równało się to bowiem z ich anulowaniem³⁹. Kongres wręcz w ogóle unikał tematu, gdyż jego podjęcie postrzegano jako krok ku rezygnacji z należnych kwot. Przemowy senatorów i reprezentantów były silnie izolacjonistyczne i antyeuropejskie. Londyn uznał także, że powszechnie sprzeciwiano się przedłużeniu moratorium, choć bezpośrednio takie słowa nie padły⁴⁰.

Wreszcie, po 6 miesiącach, doszło do ratyfikacji moratorium przez Kongres, co nastąpiło 23 grudnia 1931 r.⁴¹ W kwestii technicznej realizacji propozycji Hoovera podsekretarz skarbu Ogden L. Mills zakładał rozłożenie odroczonej spłaty na dziesięć lat, począwszy od 1 lipca 1933 r., z oprocentowaniem w wysokości 4%. Tak też brzmiała rezolucja Kongresu, co nie pokrywało się w pełni z ustaleniami europejskich ekspertów z sierpnia. W tym przypadku USA wykorzystały fakt, iż nie były sygnatariuszem protokołu londyńskiego⁴².

³⁴ *Ibidem*, *Rate of Interest on Amounts Suspended under President Hoover's Proposal*, 21 January 1932, Annex II: *Supplementary Protocol to the Protocol concerning Germany*, 11 August 1931, Annex III: *Annuities to Repay Hoover Postponement* [nlb.].

³⁵ *Ibidem*, R. Lindsay do Foreign Office, 18 grudnia 1931 [nlb.].

³⁶ Komisja została powołana w lutym 1922 r. celem podpisania umów z dłużnikami. Zasiadało w niej pięć osób: przedstawiciele Izby Reprezentantów i Senatu oraz sekretarze stanu, handlu i skarbu.

³⁷ *PPPUS HH*, 1931, *Message to the Congress on United States Foreign Relations*, 10 December 1931, s. 616–619.

³⁸ TNA, FO 371/15130, *Sir R. Lindsay to Sir John Simson*, 17 December 1931, k. 181–182; *Britain May Amend Balfour Note*, „Sunday Times”, 13 December 1931 [nlb.].

³⁹ *Ibidem*, R. Lindsay do J. Simona, 11 grudnia 1931 [nlb.].

⁴⁰ *Ibidem*, CAB 27/488, *German Reparations and War Debts; February 1932*, 15 February 1932, k. 23.

⁴¹ *PRFRUS*, 1931, vol. I, Washington 1946, *Public Resolution No 5 (H. J. Res. 147)*, 72d Congress, 1st Session, Approved December 23, 1931, s. 248–249.

⁴² *Congress and the Moratorium*, „The Times”, 16 December 1931.

Strona brytyjska znalazła się w niezręcznej sytuacji. Z jednej strony, z logicznego punktu widzenia, konieczna była renegocjacja umów londyńskich celem dostosowania ich do poziomu 4% ustalonego przez władze amerykańskie. Oznaczało to trudności techniczne oraz stanowiło kolejną przeszkodę w osiągnięciu politycznego spokoju. Z drugiej strony – co szczególnie istotne – zawarcie umowy z rządem Hoovera, przy zachowaniu odwrotności zasady wyłożonej w nocie Balfoura – tj. płaceniu USA tyle, ile wynosiły wpływy do skarbu Wielkiej Brytanii od jej pożyczkobiorców – nosiło znamiona iluzji. Przewidywany brak wpływów kwot reparacyjnych od Niemiec, do czego Londyn usiłował doprowadzić, stawiał stronę brytyjską w obliczu niewywiązania się ze zobowiązań względem amerykańskiego wierzyciela. W związku z tym rozważano dwa wyjścia. Pierwsze z nich prowadziło do rewizji umowy z 19 stycznia 1923 r. w związku z całkowitą zmianą warunków, na podstawie których została podpisana⁴³. Drugie – trudniejsze do osiągnięcia – zakładało anulowanie spłat. Istota problemu Wielkiej Brytanii tkwiła w „podpisaniu takiej umowy natychmiast po oświadczeniu jej polityki ogólnego anulowania długów i krótko przed możliwym oświadczeniem do rządu Stanów Zjednoczonych, że nie zamierzamy więcej płacić”⁴⁴.

W trakcie dyskusji nad uniknięciem kłopotliwej sytuacji pojawiła się propozycja odłożenia powyższego problemu do czasu zakończenia konferencji w Lozannie. Następnym krokiem miało być zbliżenie do rządu amerykańskiego celem renegocjacji umowy długu i oczekiwanie na jej szkie⁴⁵. Główny asystent sekretarza w ministerstwie skarbu Sigismund D. Waley w negocjacjach odnoszących się do uregulowania płatności po wygaśnięciu moratorium dostrzegał niepowtarzalną szansę sondowania stanowiska Stanów Zjednoczonych i ich gotowości do podjęcia tematu długów brytyjskich pod pozorem wysłania przedstawiciela Ministerstwa Skarbu do asysty Ronaldowi Lindsayowi. Co więcej, upatrywał szansę w wystosowaniu prywatnej noty wykluczającej powiązanie umowy w sprawie moratorium z ogólną kwestią długów, alternatywnie – powiadomienie wierzyciela o niemożności dokonania zaległych spłat w związku z wielce prawdopodobnym brakiem wpływów od brytyjskich dłużników. To z kolei implikowało konieczność podjęcia rozmów jeszcze przed konferencją lozańską, aby wyjść naprzeciw żądaniom spłat w czerwcu i grudniu⁴⁶.

Istotnie, podsekretarz stanu William R. Castle jr. i sekretarz skarbu Ogden L. Mills ostrzegali, że uzależnienie ratyfikacji umowy z USA od „innych okoliczności niezwiązanych z samym dokumentem” zmusi ich do wezwania Jedno-

⁴³ Umowa – znana jako układ Baldwina – obniżyła finansowe zobowiązania Wielkiej Brytanii o 30% w stosunku do sumy ustalonej przez Komisję Długów 9 lutego 1922 r. i wydłużyła okres spłaty z 25 do 62 lat. Odsetki ustalono na poziomie 3% do grudnia 1932 r., a następnie – 3,5%. T. Szwaykowski, *op. cit.*, s. 45–46.

⁴⁴ TNA, T 160/477/12505/9, S.D. Waley do R. Hopkinsa, 3 marca 1932 [nlb.].

⁴⁵ *Ibidem*, T.K. Bewley do S.D. Waleya, 3 marca 1932 [nlb.].

⁴⁶ *Ibidem*, S.D. Waley do R. Hopkinsa, 3 marca 1932 [nlb.].

czonego Królestwa do zapłaty kwot przypadających na 15 grudnia 1932 r. Ambasador brytyjski dostrzegł w tym przesadę, celnie określając to jako „ilustrację obecnej nerwowości administracji w okresie przedwyborczym” w połączeniu z „nierozsądnym zachowaniem Kongresu”⁴⁷.

Ostatecznie rozmowy na temat umowy dotyczącej moratorium podjęto przed rozpoczęciem konferencji w Lozannie. W ich trakcie pojawił się problem określenia wysokości odsetek od zawieszony kwoty wynoszącej \$159 520 000. Według kalkulacji brytyjskiego Ministerstwa Skarbu suma wraz z odsetkami powinna wynosić \$160 848 605, co – po podzieleniu na dziesięć rat – dawało w płatnościach półrocznych \$19 442 329. Strona amerykańska wyliczyła sumę większą o \$225 042. Rozbieżność wynikała nie z błędów obliczeniowych, a z przyjęcia odmiennych metod i danych. Brytyjczycy – zgodnie z ustaleniami konferencji londyńskiej – uznali za datę pierwszej płatności 15 marca 1934 r., a następnie rozłożyli raty równomiernie – co trzy miesiące. Zatem druga część wypadała 15 września każdego roku, a pomiędzy – 15 czerwca i 15 grudnia – normalne spłaty. Natomiast w metodzie amerykańskiej data pierwszej płatności przypadała na 1 lipca 1934 r.⁴⁸

Nawet po zastosowaniu sposobu przyjętego w Londynie obliczenia amerykańskie nadal nie pokrywały się z brytyjskimi. Skorygowana rata wynosiła bowiem \$19 447 694. Różnicę stanowił jeden dzień. Amerykanie obliczyli odsetki od 259 dni, włączając w nie 1 lipca i 15 marca, Brytyjczycy – od 258 dni⁴⁹. W wyniku negocjacji Departament Skarbu przychylił się do formuły brytyjskiej, co ustaliło ratę na poziomie \$19 441 530. Ostatecznie była ona jeszcze niższa, gdyż – za przykładem umowy amerykańsko-fińskiej – wzięto do wyliczeń 106 a nie 107 dni liczonych do daty następnej raty⁵⁰.

W obliczu polityki brytyjskiej, zakładającej porzucenie wszelkich finansowych zobowiązań międzyrządowych, zastanawiające jest tak skrupulatne podejście do uzgodnienia należnych kwot w systemie ratalnym. Postępowanie takie świadczy raczej o zamiarze podjęcia spłat. Zatem, czy rząd MacDonalda wycofał się z dotychczasowego kierunku działań?

Ogląd sytuacji zmienia fakt nieuwzględnienia przez rząd MacDonalda długu spłacanego rządowi amerykańskiemu w roku budżetowym 1932/1933. Krok ten wywołał zaskoczenie w Departamencie Stanu i „ostre reakcje w oficjalnych i politycznych kręgach”⁵¹. W związku z tym Brytyjczycy w ustnym oświadczeniu z 20 kwietnia zapewnili, iż powodem był prosty fakt równoważenia płatności dla

⁴⁷ *Ibidem*, R. Lindsay do J. Simona, 31 marca 1932 [nlb.].

⁴⁸ *Ibidem*, T. Chadwick, *Great Britain. Debt to USA*, 11 April 1932 [nlb.]; *ibidem*, S.D. Waley do J.T.V. Perowne, 4 maja 1932 [nlb.].

⁴⁹ *Ibidem*, Memorandum ambasadora USA, 17 maja 1932 [nlb.]; *ibidem*, F.W. Leith-Ross do O.G. Sargenta, 18 maja 1932 [nlb.].

⁵⁰ *Ibidem*, T 160/477/12505/10, R. Lindsay do Foreign Office, 26 maja 1932; *ibidem*, R. Cox do D.V. Kelly’ego, 28 maja 1932.

⁵¹ *Counted in Our Budget*, „The New York Times”, 20 April 1932.

USA przez wpływy od dłużników brytyjskich⁵². Niemniej znamienne było nie tylko pominięcie w oświadczeniu budżetowym kwot długu, ale również kwot reparacyjnych. Wymowa była jednoznaczna i przedstawiała cel, do jakiego dążył Londyn. W ten sposób N. Chamberlain zamierzał otworzyć dyskusję z Amerykanami⁵³. Zatem dlaczego rząd brytyjski przywiązywał tak dużą wagę do wielkości rat, skoro nie zamierzał ich spłacać?

Amerykański *chargé d'affaires* w Londynie poinformował swoich przełożonych 29 marca 1932 r., że „jeśli to nieuciążliwe lub nieuprzejme dla rządu Stanów Zjednoczonych, woleliby [Brytyjczycy – J.P.] odłożyć podpisanie [umowy – J.P.] do czasu konferencji lozańskiej”⁵⁴. W telegramie do ambasadora w Waszyngtonie z 3 maja 1932 r. Foreign Office uświadomiło go prywatnie, iż gabinet MacDonalda nie zamierzał podpisywać umowy z rządem amerykańskim bez uprzedniego wprowadzenia stosownych uzupełnień do protokołu londyńskiego⁵⁵. Problemy z tym związane zdecydowały o przyjęciu postawy oczekiwania. Zatem rozmowy na temat umowy regulującej spłatę zawieszonych kwot podjęto, aby załagodzić sytuację i pozornie wyjść naprzeciw oczekiwaniom Amerykanów.

Administracja amerykańska była zniecierpliwiona tą grą na zwłokę. Ambasador w Londynie Andrew W. Mellon na polecenie Ogdena Millsa⁵⁶ wystosował 14 maja 1932 r. do rządu MacDonalda żądanie podpisania umowy w ciągu tygodnia⁵⁷. Na to Foreign Office zareagowało informacją o uczynieniu z Lindsaya reprezentanta z mocą podpisania dokumentu regulującego spłatę zawieszonych sum⁵⁸. Podany termin, który *notabene* mógł być wydłużony o kilka dni, miał na celu przyspieszenie zawarcia umowy z Londynem i innymi rządami, wyczekującymi na krok brytyjski⁵⁹. Obawiano się wykorzystania tej zaległej sprawy przez polityków i prasę oraz oskarżenia o opieszałość. Brak jej unormowania skutkowałaby koniecznością wezwania do zapłaty⁶⁰. Rząd amerykański dążył przede wszystkim do uregulowania sprawy przed konferencją w Lozannie, aby wykluczyć wszelkie jej powiązanie z zagadnieniami „wyłącznie” europejskimi.

Wreszcie, po ustaleniu kwoty i ogólnej akceptacji zasady przez rządy, pozostała już wyłącznie techniczna formalność podpisania umowy, co Lindsay uczynił

⁵² *British Intension to Pay Debt Seen*, „United States Daily”, 21 April 1932.

⁵³ R. Self, *op. cit.*, s. 74.

⁵⁴ TNA, T 160/477/12505/9, R. Lindsay do J. Simon, 31 marca 1932 [nlb.].

⁵⁵ *Ibidem*, Foreign Office do R. Lindsaya, 3 maja 1932 [nlb.].

⁵⁶ *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers* [dalej: *FRUS*], 1932, vol. I: *General*, Washington 1948, *The Acting Secretary of State to the Ambassador in Great Britain (Mellon)*, 30 April 1932, s. 624.

⁵⁷ *Ibidem*, *The Ambassador in Great Britain (Mellon) to the Secretary of State*, 14 May 1932, s. 625.

⁵⁸ TNA, T 160/477/12505/9, Foreign Office do R. Lindsaya, 15 maja 1932 [nlb.].

⁵⁹ *FRUS*, 1932, vol. I, *The Secretary of State to the Ambassador in Great Britain (Mellon)*, 16 May 1932.

⁶⁰ TNA, T 160/477/12505/9, R. Lindsay do Foreign Office, 16 maja 1932 [nlb.].

4 czerwca 1932 r.⁶¹ Po wielomiesięcznym oczekiwaniu na ratyfikację przez Kongres, a następnie na podpisy dłużników, moratorium zyskało podstawy prawne. Bynajmniej nie oznaczało to końca dyskusji na linii wierzyciel – dłużnicy, wręcz przeciwnie.

Sugestie ze strony amerykańskiej, choć niejednoznaczne i hipotetyczne, zachęcały państwa Starego Kontynentu do podjęcia działań zmierzających do usatysfakcjonowania rządu USA w kwestii reparacji, celem uzyskania przynajmniej redukcji długów: „w opinii administracji następny krok powinna zrobić raczej Europa niż Ameryka”⁶².

Szczególne znaczenie miała wizyta premiera francuskiego P. Laval'a w Waszyngtonie w dniach 22–25 października 1931 r.⁶³ Prezydent USA wykluczył kwestię długów z listy spraw międzynarodowych i konsekwentnie sprzeciwiał się połączeniu ich z reparacjami niemieckimi, ale sugerował jednocześnie dwustronne rozmowy⁶⁴. W oświadczeniu francusko-amerykańskim zaznaczono m.in., iż w odniesieniu do międzyrządowych zobowiązań po wygaśnięciu moratorium „pewna umowa dotycząca ich może być konieczna na czas kryzysu gospodarczego”⁶⁵. Zarówno Paryż, jak i Londyn zinterpretowały to zdanie jako szansę na redukcję długów w przypadku likwidacji reparacji czy wręcz jako obietnicę Waszyngtonu⁶⁶. Rząd MacDonalda stwierdził: „Rozumie się, że prezydent Hoover dał Lavalowi do zrozumienia, że całkowite anulowanie długów jest niemożliwe, ale jeśli rządy wierzycieli uczynią koncesje dla Niemiec, mogą mieć nadzieję na otrzymanie analogicznych koncesji w odniesieniu do długów wojennych Ameryki”⁶⁷.

⁶¹ *Ibidem*, T 160/477/12505/10, R. Lindsay do J. Simona, 6 czerwca 1932; *ibidem*, *Agreement between the Government of the United Kingdom and the United States of America, June 4, 1932*. Umowy z rządem Stanów Zjednoczonych podpisało 14 państw, z wyjątkiem Jugosławii, która nie zaakceptowała moratorium Hoovera. *Agreements on Debts Are Completed With 15 Foreign Countries*, „United States Daily”, 16 June 1932.

⁶² TNA, T 160/438/12630/04, D.G. Osborne do Marques of Reading, 17 września 1931 [nlb.]

⁶³ PPPUS HH, 1931, *Joint Statement With Prime Minister Laval*, 25 October 1931, s. 501–503; W.S. Myers, *The Foreign Policies of Herbert Hoover*, New York–London 1979, s. 179–186; R. Self, *op. cit.*, s. 68–70.

⁶⁴ P. Matera, *op. cit.*, s. 149–150.

⁶⁵ PRFRUS, 1931, vol. II, Washington 1946, *Joint Statement by President Hoover and Prime Minister Laval*, 25 October 1931, s. 253.

⁶⁶ TNA, PREM 1/117, Lord Tyrrell do Foreign Office, 5 listopada 1931, k. 197; PRFRUS, 1931, vol. I, *Memorandum by the Secretary of State of a Conversation With the French Ambassador (Claudel)*, 3 December 1931, s. 352–353; R. Self, *op. cit.*, s. 70; P. Matera, *op. cit.*, s. 156–157. Ponadto senator Borah w wywiadzie dla francuskiej prasy wspominał o likwidacji zarówno reparacji, jak i długów z powodu kryzysu i związku gospodarki amerykańskiej z europejską (P. Matera, *op. cit.*, s. 153), a rewelacje prasowe zrodziły domysły o sekretnej umowie Hoovera z Lavalem na temat podjęcia kwestii długów i dostosowania jej do panujących warunków. To, oraz poruszenie w Kongresie, skłoniło Hoovera do publicznego zdementowania tychże pogłosek (W.S. Myers, *op. cit.*, s. 186–189).

⁶⁷ TNA, T 172/1747, *German Reparations* [b.d.], k. 56.

Finansowo taka kolej rzeczy była wręcz konieczna, zatem Londyn zakładał ratyfikowanie porozumienia lozańskiego dopiero po znacznym złagodzeniu brytyjskich zobowiązań⁶⁸. Treasury Chambers uznało, iż moratorium dało „rozsądną nadzieję na początek końca reparacji i długów”⁶⁹, których związek zatwierdził plan Younga. W razie niemożności osiągnięcia tego celu niezbędne było pokrycie długu spłacanego państwu amerykańskiemu wpływami od dłużników brytyjskich. Dodatkowo sprawę komplikowała dewaluacja funta, do której rząd brytyjski został zmuszony we wrześniu 1931 r., co zwiększało rzeczywistą wartość raty długu dla USA o około połowę⁷⁰.

Ponadto sekretarz Stimson przekazał ambasadorowi Lindsayowi 29 grudnia 1931 r. *aide-mémoire*, w którym zalecano najpierw ustalenia w kwestii reparacji, co miało pomóc w uzyskaniu zgody Kongresu na rewizję długów⁷¹. Radził jednocześnie wypracowanie jak najlepszego rozwiązania w Lozannie⁷², choć w czasie wizyty w Europie ostrzegał, że likwidacja reparacji nie oznaczała automatycznego zmniejszenia długów mocarstw europejskich⁷³. Ambasador Zjednoczonego Królestwa w Waszyngtonie informował nie tylko o oczekiwaniu nad Potomakiem na satysfakcjonujący rezultat dyskusji europejskich, ale również o coraz bardziej pozytywnym podejściu części prasy i społeczeństwa do umorzenia długów⁷⁴.

Nad Tamizą zastanawiano się, w jakim kierunku miałyby zmierzać ustępstwa amerykańskie: ogólnego zmniejszenia kwot czy dostosowania ich do możliwości płatniczych poszczególnych krajów. Rewizja długu brytyjskiego na zasadach, jakie

⁶⁸ *Ibidem*, PREM 1/117, A. Salter do J.R. MacDonalda [b.d.] (listopad 1931), k. 189–190; *Documents on British Foreign Policy 1919–1939* [dalej: *DBFP*], eds E.L. Woodward, R. Butler, Second Series, vol. III, 1931–2, London 1948, *Sir R. Lindsay to Sir J. Simon*, 1 June 1932, s. 148; *ibidem*, *Notes of a Meeting held at the British Embassy, Paris, on June 11, 1932, at 6.30 p.m.*, 11 June 1932, s. 173–176.

⁶⁹ TNA, PREM 1/117, Memorandum Treasury Chambers: *German Reparations*, 14 November 1931, k. 171.

⁷⁰ *Britain May Amend Balfour Note*, „Sunday Times”, 13 December 1931; *U.S. Congress Against Debt Revision*, „Daily Telegraph”, 14 December 1931. Amerykanie, próbując wyjść naprzeciw temu, rozważali możliwość spłat w srebrze zamiast w złocie. Jedną z propozycji – senatora Clarence’a Dilla z Waszyngtonu – przewidywała rozmowy specjalnej dziewięciosobowej komisji monetarnej (trzech członków mianowanych przez prezydenta, trzech – przez Senat i trzech – przez Izbę Reprezentantów) z dłużnikami na bazie płatności w srebrze. *War Debts*, „The Times”, 15 December 1931.

⁷¹ *FRUS*, 1932, vol. I, *The Secretary of State to the French Ambassador (Claudel)*, 29 December 1931, s. 636–637; TNA, T 188/49, Streszczenie rozmowy między R. Vanistartem, R. Lindsayem, W. Fisherem, R. Hopkinsem i F. Leith-Rossem, 7 października 1932, k. 55; R. Self, *op. cit.*, s. 71.

⁷² TNA, FO 800/420, N. Butler, *Lausanne* [b.d.], k. 49–50.

⁷³ J.T. Gerould, *The End of Reparations*, „Current History”, August 1932, s. 574–575.

⁷⁴ *DBFP*, vol. III, *Sir R. Lindsay to Sir John Simon*, 27 April 1932, s. 130–131. Pewne rozważania na scenie amerykańskiej wskazywały na powiązanie reparacji z długami. Przykładem tego jest plan Garrarda Winstona, który polegał na proporcjonalnym zmniejszeniu wysokości długów w stosunku do obniżonych reparacji. Jednak Kongres pozostawał niewzruszony. Negatywnie odniósł się także do propozycji Herberta Hoovera przedłużenia moratorium oraz powołania instytucji kredytu nadzwyczajnego. P. Matera, *op. cit.*, s. 139, 143–144, 146.

uzyskała Francja zmniejszyłaby niesprawiedliwość, lecz i tak nadal to Francja byłaby na korzystniejszej pozycji⁷⁵. Ekonomiczna sytuacja Francji uległa znacznej poprawie od czasu negocjacji umowy z USA. Co więcej, umowa amerykańsko-brytyjska była bardzo korzystna dla USA⁷⁶. Główny ekonomiczny doradca rządu Jego Królewskiej Mości Frederick Leith-Ross zasugerował wzięcie skali włoskiej, co oznaczałoby zwolnienie Wielkiej Brytanii ze spłaty długu na ok. 20 lat, choć uznał to za mało prawdopodobne w realizacji przez USA⁷⁷. Niemniej było to znacznie bardziej korzystne niż prawo zawieszenia płatności zapisane w umowie, gdyż wówczas Londyn musiałby zapłacić 15 mln funtów szterlingów w złocie (Francja – tylko £4 mln)⁷⁸.

Propozycja Ala Smitha (byłego gubernatora Nowego Yorku i kandydata na fotel prezydencki w 1928 r.) wykluczenia długów na 20 lat w zamian za potrącenie 25% wartości artykułów kupionych w USA z niezapłaconej kwoty długów, nie została potraktowana poważnie przez Brytyjczyków⁷⁹, a skrytykowana przez senatora Williama Boraha. Jego zdaniem nie było możliwości powrotu do spłat po 20 latach, natomiast statystyki przeczyły hipotezie o stymulacji eksportu amerykańskiego. Z kolei administracja, jak informował „The New York Times”, uciwała dyskusje, uzależniając podjęcie problemu długów od ustaleń lozańskich odnośnie do reparacji⁸⁰. W celu niedopuszczenia do prób stworzenia antyamerykańskiego frontu brytyjsko-francuskiego wspomniano o korzyściach dla rządu Wielkiej Brytanii wynikających z dwustronnych negocjacji na temat długów opartych na jej niższych możliwościach płatniczych⁸¹.

Rozważania administracji amerykańskiej o ponownym zastosowaniu powyższej zasady zostały uznane przez intelektualistę, pisarza i dziennikarza Waltera Lipmanna za „niebezpieczną teorię” w związku z dynamiką zmian, co widać było na przykładach Wielkiej Brytanii i Francji⁸². Zastosowanie możliwości płatniczej w odniesieniu do Niemiec skutkowałoby podjęciem podobnych kroków przez stronę amerykańską. W opinii szefa Board of Trade zasada ta oznaczała rozbudzenie antagonizmów międzynarodowych, fiasko Lozanny – a tym samym ruinę Niemiec – oraz konieczność uregulowania długu wobec USA z własnych środków⁸³.

⁷⁵ TNA, T 172/1747, *German Reparations* [b.d.], k. 56–57.

⁷⁶ *Capital Compares War Debt's Status*, „The New York Times”, 14 October 1931.

⁷⁷ TNA, T 188/42, F.W. Leith-Ross do N. Butlera, 25 maja 1932, k. 76.

⁷⁸ *Ibidem*, CAB 27/488, *Cabinet. Reparations Committee. Postponement Clauses in War Debt Funding Agreements. Memorandum prepared in the Treasury*, 9 May 1932, k. 11–14.

⁷⁹ *Ibidem*, T 188/42, *Notes of a Meeting in the Prime Minister's Room at the Hotel Beau Rivage at 10 a.m. on April 23, 1932*, k. 19.

⁸⁰ *Counted in Our Budget*, „The New York Times”, 20 April 1932.

⁸¹ *DBFP*, vol. III, *Sir R. Lindsay to Sir J. Simon*, 1 June 1932, s. 147–148; TNA, T 160/477/12505/10, R. Lindsay do Foreign Office, 1 czerwca 1932; *Capital Compares War Debts Status*, „The New York Times”, 14 October 1931.

⁸² W. Lippmann, *Towards an American Policy for The Settlement of War Debts*, „New York Tribune”, 15 October 1931.

⁸³ TNA, T 188/42, *Memorandum szefa Board of Trade*, 17 maja 1932, k. 37–38; *ibidem*, CAB 27/488, *Cabinet. Reparations Committee. Policy at Lausanne. Memorandum by the President of the Board of Trade*, 23 May 1932, k. 26–30.

Sugestie polityków amerykańskich, które należy właściwie potraktować jako próbę utrzymywania nadziei Europy na przychylność USA w zamian za rezygnację z reparacji, doprowadziły rząd MacDonalda do konkluzji: „Rząd Jego Królewskiej Mości myśli, że Europa ma prawo zakładać, że Stany Zjednoczone Ameryki dadzą podobne koncesje i nie chce o tym rozmawiać zawczasu z Waszyngtonem”⁸⁴. Zatem delegacja brytyjska przystępowała do konferencji z konkretnymi oczekiwaniami⁸⁵. Linia polityczna rządu w Londynie zakładała anulowanie reparacji i długów wojennych tak szybko, jak to było możliwe, o czym przypomniał kanclerz skarbu Neville Chamberlain 2 lutego w Izbie Gmin⁸⁶. Za podstawę przyjęto fakt, iż „żadne ustalenie reparacji i długów nie może być satysfakcjonujące, jeśli nie jest stałe i ostateczne, a trudno by było o coś innego ostatecznego niż całkowite umorzenie”⁸⁷. Konkluzja ta opierała się na trzech przesłankach. Po pierwsze, Niemcy nie były przez pewien czas zdolne finansowo do kontynuowania płatności i niemal powszechnie odszkodowania uznawano za martwy zapis. Po drugie, Francja uzależniała własne spłaty od wpływów z reparacji, dążąc jednocześnie do ich zachowania. Po trzecie, Wielka Brytania podtrzymywała odwróconą zasadę noty Balfoura – czyli zapłatę Stanom Zjednoczonym nie większą niż otrzymywała od własnych dłużników i Niemiec – szczególnie w sytuacji, gdy społeczeństwo brytyjskie zupełnie nie było gotowe na poświęcenie, borykając się z trudnościami ekonomiczno-finansowymi. Dodatkowym argumentem była teza o wpływie długów i reparacji na wywołanie oraz przedłużanie kryzysu gospodarczego⁸⁸. Dopuszczano przy tym ewentualność ich zredukowania, ale koniecznie do poziomu minimalnego. Tak czy inaczej Chamberlain podkreślił, uspokajając stronę francuską, że „prawne zobowiązania Niemiec są określone w umowach haskich i nie mogą być zmienione ani anulowane przez jednostronne działanie Niemiec”⁸⁹.

Idealnym rozwiązaniem zarówno dla Francji, jak i dla Wielkiej Brytanii były jednoczesne ustalenia w odniesieniu do reparacji i długów. Bez anulowania długów należnych Zjednoczonemu Królestwu i USA nie było szans na trwałą umowę w Lozannie, od której zależała pozycja londyńskiego City. W przypadku utrzyma-

⁸⁴ *Ibidem*, CAB 27/488, *German Reparations and War Debts; February 1932*, 15 February 1932, k. 24.

⁸⁵ *Ibidem*, PREM 1/117, *The Lausanne Conference. Preparations For. Note by Sir Maurice Hankey*, 7 January 1932, Appendix: *British Proposals For Reparation Conference*, 6 January 1932, k. 129.

⁸⁶ Hansard, *HCDeb.*, vol. 261, 2 February 1932, kol. 24–27.

⁸⁷ TNA, PREM 1/117, Memorandum Treasury Chambers: *German Reparations*, 14 November 1931, k. 177; *ibidem*, T 172/1747, *German Reparations*, k. 43; *ibidem*, *The Lausanne Conference. Preparations For. Note by Sir Maurice Hankey*, 7 January 1932, Appendix: *British Proposals For Reparation Conference*, 6 January 1932, k. 125.

⁸⁸ *Ibidem*, T 188/42, Memorandum szefa Board of Trade, 17 maja 1932, k. 38–40; *ibidem*, CAB 27/488, *Cabinet. Reparations Committee. Policy at Lausanne. Memorandum by the President of the Board of Trade*, 23 May 1932, k. 26–30.

⁸⁹ Hansard, *HCDeb.*, vol. CCLXI, 2 February 1932, kol. 26.

nia reparacji Londyn byłby zmuszony żądać należnej części od swoich dłużników, co z kolei stanowiłoby jedyną sumę spłat dla USA, według zasady odwrotności noty Balfoura. F. Leith-Ross dopuszczał możliwość przedłużenia moratorium do grudnia⁹⁰. Zawieszenie płatności na kilka lat z perspektywą ich wznowienia po stosownej decyzji bezstronnego komitetu, zdaniem Chamberlaina, było akceptowalne dla USA. Za użyteczną uznał również ogólną, teoretyczną deklarację o anulowaniu długów i reparacji⁹¹.

Szczególnie kanclerz skarbu i minister spraw zagranicznych John Simon popierali działania w kierunku bezwarunkowego umorzenia odszkodowań niemieckich, co uznawali za najprostsze i najlepsze rozwiązanie, a następnie zmuszenia USA do rezygnacji z należności. Jako alternatywę zakładali odmowę płatności. Oponował przeciw temu premier J.R. MacDonald, mając na uwadze dobre stosunki z USA⁹². Półśrodkiem było czasowe umorzenie reparacji, zwołanie następnej konferencji w listopadzie i oczekiwanie na zgodę rządu amerykańskiego na anulowanie należności lub moratorium do 15 maja 1933 r., z wizją zwołania kolejnej konferencji. Celem uniknięcia formalnego niedotrzymania umowy S.D. Waley sugerował zapłatę 15 grudnia odsetek, bez kwoty głównej⁹³.

Oprócz priorytetu anulowania długów i reparacji celami rządowego Komitetu Reparacyjnego były obniżenie barier celnych i uregulowanie polityki monetarnej. Czas naglił, 30 czerwca bowiem wygasało moratorium, 1 lipca wypadała pierwsza część płatności należnych Wielkiej Brytanii, a druga – łącznie z reparacjami – 15 lipca. Według Leith-Rossa sytuacja była niemal patowa: „Dalsze moratorium nie odwróci załamania w Niemczech, a ostateczne i całkowite anulowanie nie jest prawdopodobne do zrealizowania w ciągu dwóch tygodni dyskusji, szczególnie bez współpracy Stanów Zjednoczonych”⁹⁴. Niemniej zawieszenie zobowiązań niemieckich dawało czas na negocjacje. Można było wykorzystać środek nacisku w postaci długów należnych Londynowi. Łudzono się: „Jeśli taka ugoda mogłaby być uzyskana, mogłoby to z kolei pomóc zmodyfikować opinię Stanów Zjednoczonych w całej kwestii długów”⁹⁵.

Co więcej, Londyn znalazł się między młotem a kowadłem: między współpracą z Europą a współpracą z USA. Połączenie sił z Francją w formie frontu

⁹⁰ TNA, T 188/42, F.W. Leith-Ross, *Suggested Replies to the Secretary of State's Questionnaire*, 26 May 1932, k. 88–92. Kwestionariusz patrz: *ibidem*, CAB 27/488, k. 8–10.

⁹¹ *Ibidem*, CAB 27/488, *Cabinet. Reparations Committee. Conclusions of the First Meeting of the Committee held in the Room of the Secretary of State for Foreign Affairs, House of Commons, on Wednesday, May 11th, 1932, at 4 a.m.*, k. 2–5.

⁹² R. Self, *op. cit.*, s. 83.

⁹³ TNA, T 188/42, Memorandum S.D. Waleya: *An Outline Conspectus of Lausanne*, 24 May 1932, k. 66–68; *ibidem*, F.W. Leith-Ross do N. Chamberlaina, 26 maja 1932, k. 84.

⁹⁴ *Ibidem*, CAB 27/488, *Cabinet. Reparations Committee. Tentative Programme for Lausanne Conference, Suggested by Sir F. Leith-Ross*, 11 April 1932, k. 16.

⁹⁵ *Ibidem*, k. 18.

uzależniającego anulowanie reparacji od długów należnych USA prowadziło do niezgody z Waszyngtonem i stawiało Londyn w niekorzystnej sytuacji. W czasie wizyty premiera Laval'a Hoover ponownie wykluczył powiązanie reparacji z długami. Z kolei działanie samodzielne utrudniało uzyskanie zgody francuskiej na konferencji odnośnie do reparacji i stwarzało pole do oskarżeń o anglosaksoński blok⁹⁶.

W opinii szefa Board of Trade Waltera Runcimana współpraca gwarantowała sukces negocjacji Europy z bezsilnymi – w takim przypadku – Stanami Zjednoczonymi⁹⁷. Większość rządu, na czele z Chamberlainem i Simonem, szukała zbliżenia z Paryżem, upatrując w nim szansy na korzyści w kwestii rozbrojeniowej⁹⁸. Ambasador był odmiennego zdania. Więcej korzyści widział w indywidualnym działaniu i przewidywał, że zbliżająca się kampania wyborcza usztywni stanowisko amerykańskie⁹⁹. W dodatku delegacja brytyjska musiała unikać wobec władz z Waszyngtonu postulatów noszących znamiona ultimatum, które postrzegano jako przeszkodę w rewizji długów, a nie środek nacisku¹⁰⁰. Kompromisem była ograniczona współpraca z Paryżem czy zaledwie jej wrażenie.

W związku z powyższym spotkanie delegacji czternastu państw w Lozannie w dniach 16 czerwca – 9 lipca 1932 r. przybrało formę „wstępu i klucza” do rozwiązania problemu długów i reparacji wojennych. Od jego powodzenia zależało istnienie lub/i rozłożenie zobowiązań międzyrządowych. Już w przemowie inauguracyjnej N. Chamberlain opowiedział się za ogólnym umorzeniem zobowiązań finansowych, choć z uwagi na Stany Zjednoczone unikał słowa „anulowanie”. Pewne było, że dla Waszyngtonu „pigulka musi być w polewie cukrowej”¹⁰¹. Z uwagi na brak przedstawicieli USA w czasie konferencji jednoczesne rozwiązanie problemu długów i reparacji wojennych było niemożliwe. Strona brytyjska przyjęła więc politykę „krok po kroku”. Pierwszym celem było porozumienie w kwestii reparacji. Determinacja do jego osiągnięcia wymusiła na delegacji brytyjskiej przyjęcie roli pośrednika¹⁰².

Od 20 czerwca Hugh Gibson i Norman Davis, którzy na polecenie Simsona przyjechali z Genewy do Lozanny, mieli za zadanie nieoficjalnie, poza konferencją, pilnować interesów Waszyngtonu, czyli uniknięcia powiązania reparacji

⁹⁶ *Ibidem*, T 160/438/12630/04, *British Policy in Regard to the USA* [b.d.; nlb.]; *ibidem*, T 188/42, *Note of a Meeting in the Prime Minister's Room at the Hotel Beau Rivage, April 29, 1932*, k. 26–27.

⁹⁷ *Ibidem*, CAB 27/488, *Cabinet. Reparations Committee. Policy at Lausanne. Memorandum by the President of the Board of Trade*, 23 May 1932, k. 26–30.

⁹⁸ R. Self, *op. cit.*, s. 82.

⁹⁹ *DBFP*, vol. III, *Sir R. Lindsay to Sir J. Simon*, 6 January 1932, s. 9–10.

¹⁰⁰ TNA, FO 800/420, N. Butler [„Since my arrival...”], 20 May 1932, k. 64.

¹⁰¹ *Loc. cit.*

¹⁰² R. Self, *op. cit.*, s. 84–86; A. Zimmermann, *Stanowisko Wielkiej Brytanii wobec zagadnienia odszkodowań*, „Przegląd Polityczny” 1932, t. XVII, z. 1–2–3, s. 23–26.

z długami¹⁰³. Ich starania zakończyły się niepowodzeniem. Plan Younga zastąpiono trzyletnim moratorium, a wysokość reparacji zmniejszono do 3 mld marek płatnych w obligacjach, które po 15 latach mogły zostać umorzone, o ile nie będą sprzedane. Tak zwany *gentleman's agreement* z 2 lipca uzależnił ratyfikację postanowień lozańskich od amerykańskich ustępstw w kwestii długów¹⁰⁴. Co więcej, układ brytyjsko-francuski z 13 lipca zakładał konsultacje w celu realizacji ugody z Lozanny, współpracę na konferencjach rozbrojeniowej w Genewie i ekonomicznej w Londynie oraz wykluczał wzajemną dyskryminację handlową¹⁰⁵.

Chociaż w USA zdarzały się głosy chwalcące „zgodę lozańską”¹⁰⁶, powszechnie spotkała się ona z nieprzyjazną reakcją w związku z towarzyszącą jej aurą tajemniczości. Nazwano ją „sekretną kombinacją”¹⁰⁷. Dostrzegano zjednoczony blok państw Starego Kontynentu wymierzony w Stany Zjednoczone¹⁰⁸. William Randolph Hearst posunął się wręcz do oskarżenia Europy o brak honoru i żądanie altruistycznego, nieuczciwego anulowania długów¹⁰⁹.

Oficjalnie administracja USA uznała, że sygnatariusze z Lozanny „zrobili wielki krok naprzód w stabilizacji ekonomicznej sytuacji w Europie”¹¹⁰, ale jednocześnie wykluczyła zmianę stanowiska amerykańskiego dotyczącego długów. Zainteresowania Hoovera nie wykraczały poza doraźne moratorium, stąd absolutnie wykluczał on spełnienie europejskich oczekiwań. Twierdził, że długi mogły

¹⁰³ FRUS, 1932, vol. I, *Memorandum by the Secretary of State*, 19 June 1932, s. 189–191.

¹⁰⁴ *Lausanne Shifts Responsibility to U.S.*, „Barron's” 1932, vol. XII, 28, s. 4; *ibidem*, *Lausanne Conference Ends German Reparations*, s. 4; J. Kiwerska, *Między izolacjonizmem...*, s. 318–319; T. Szwaykowski, *op. cit.*, s. 56–61. Więcej: M. T. Soper, *The Lausanne Conference* [Thesis, University of Wisconsin-Madison 1971].

¹⁰⁵ J.T. Gerould, *America and the Pact of Paris*, „Current History”, September 1932, s. 713.

¹⁰⁶ Silas H. Strawn, przewodniczący American Committee of the International Chamber of Commerce, określił rezultat osiągnięty w Lozannie słowami „statesmanship of a high order”, dostrzegając w nim korzyści handlowe dla USA. Był pełen podziwu, że skonfliktowana Europa zdołała wypracować ugodę. (*Strawn Advocates War Debt Revision*, „The New York Times”, 22 July 1932). Senator Borah w przemówieniu radiowym z 23 lipca stwierdził: „Lozanna jest najważniejszym krokiem zrobionym od czasu wojny dla odbudowy zaufania w sprawach politycznych i biznesowych” (*Borah's Speech Urging War Debt Cut*, „The New York Times”, 24 July 1932; TNA, T 160/441, D.G. Osborne do J. Simona, 11 sierpnia 1932 [nlb.]). Również dla Henry'ego Stimsona Lozanna mogła być krokiem ku odbudowie, stąd zalecał wsparcie ze strony jego rządu, opowiadając się jednocześnie za umorzeniem długów (H.L. Stimson, M. Bundy, *On Active Services in Peace and War*, New York 1948, s. 212–213).

¹⁰⁷ TNA, T 160/441, A.S. Fletcher do A. Willerta, 22 lipca 1932; *ibidem*, R. Lindsay do Foreign Office, 12, 13 i 14 lipca 1932 [nlb.]; *The Memoirs of Herbert Hoover*, vol. 3: *The Great Depression 1929–1941*, New York 1952, s. 172; L.P. Lochner, *Herbert Hoover and Germany*, New York 1960, s. 130.

¹⁰⁸ P. Calvin, *The Failure of Economic Diplomacy. Britain, Germany, France and the United States*, 1931–36, Hampshire–London 1996, s. 32; J. Kiwerska, *Między izolacjonizmem...*, s. 319.

¹⁰⁹ *The Debt Cancellation Conspiracy*, „New York American”, 17 July 1932.

¹¹⁰ *The Memoirs...*, s. 172.

i powinny być spłacone, a Europa spiskowała celem uniknięcia tego. Jak sądzono, wynikało to z europejskiej nadinterpretacji umowy Hoovera z Lavalem – z błędnego założenia, że obniżeniu reparacji musiała odpowiadać redukcja długów wojennych¹¹¹.

Dalsze kontrowersje i dyskusje wywołało oświadczenie kanclerza skarbu złożone w Izbie Gmin 11 lipca, w którym padło sformułowanie o rozmowach z delegacją amerykańską i o akceptacji ustaleń przez nią¹¹². Stimson i Hoover natychmiast temu zaprzeczyli, podkreślając brak konsultacji w Lozannie i przyzwolenia na europejską współpracę nastawioną na anulowanie długów należnych Stanom Zjednoczonym¹¹³. Taka reakcja była konieczna szczególnie w obliczu wyborczej kampanii prezydenckiej. Nawet jeśli prywatnie prezydent byłby gotowy poświęcić amerykańskie pieniądze, to politycznie został zmuszony to całkowicie odmiennej postawy.

Foreign Office poleciło Lindsayowi zdementować interpretację słów brytyjskich. „Europejski reżim” oznaczał bowiem ograniczenie do spraw pochodzenia kontynentalnego, z intencją rozwiązania kwestii reparacji niemieckich bez uwikłania Waszyngtonu w dyskusje¹¹⁴. James Ramsay MacDonald wyjaśnił również 12 lipca w Izbie Gmin, iż konferencja nie stawiała ultimatum Stanom Zjednoczonym¹¹⁵. Intencje i praktyka przeczyły jednak temu.

Największą przeszkodą do osiągnięcia celu brytyjskiego stanowił Kongres, zdecydowanie nastawiony przeciw anulowaniu finansowych zobowiązań. Przewodniczący Senackiej Komisji Finansowej Reed Smoot deklarował, że grudniowa sesja nie dokona rewizji taryfy ani długów i tym samym „nie nałoży dodatkowych podatków”¹¹⁶. Republikański senator z Indiany, lider większości w izbie wyższej Kongresu, James Eli Watson wyraził opinię: „Nie do pomyślenia, że powinniśmy pozwolić im [dłużnikom – J.P.] zatrzymać pieniądze, które nam się należą, by pozwolić im rozbudowywać większy militarny establishment na kontynencie, a jak dotąd widzimy, że to jest ich plan i cel”¹¹⁷.

Podobnych argumentów używał Hoover¹¹⁸. Prezydencka kampania wyborcza usztywniła jego stanowisko. Poprawność polityczna zmusiła go – podobnie

¹¹¹ *Ibidem*, s. 172–173; R. Self, *op. cit.*, s. 87–88; R.L. Wilbur, A.M. Hyde, *op. cit.*, s. 513.

¹¹² *The Memoirs...*, s. 173.

¹¹³ *Loc. cit.*; *PPPUS HH*, January 1, 1932 to March 4, 1933, Washington 1977 [dalej: 1932–1933], *Letter to the Chairman of the Senate Foreign Relations Committee About the Lausanne Agreements*, 14 July 1932, s. 317–318; *FRUS*, 1932, vol. I, *President Hoover to Senator William E. Borah*, 14 July 1932, s. 191; *Hoover Letter*, „Manchester Guardian”, 16 July 1932.

¹¹⁴ TNA, T 160/441, Foreign Office do R. Lindsaya, 14 lipca 1932; *ibidem*, Foreign Office do R. Lindsaya, 14 lipca 1932; *FRUS*, 1932, vol. I, *The Ambassador in Great Britain (Mellon) to the Secretary of State*, 14 July 1932, s. 690–691.

¹¹⁵ Hansard, *HC Deb.*, vol. CCLXVIII, 12 July 1932, kol. 1133–1166.

¹¹⁶ *Revision of Debts, Taxes or Tariff Declared Unlikely*, „United States Daily”, 29 July 1932.

¹¹⁷ L. Sullivan, *European Arms Cut Demanded by Watson*, „The Washington Post”, 28 July 1932.

¹¹⁸ *PPPUS HH*, 1932–1933, *Special Message to the Congress on Intergovernmental Debts and International Economic Conditions*, 19 December 1932, s. 905.

jak kandydata Partii Demokratycznej Franklina Delano Roosevelta¹¹⁹ – do wypowiedzi przeciwnych umorzeniu należności, choć jednocześnie sugerował pewne ustępstwa w zamian za koncesje dla amerykańskiego rolnictwa i przemysłu¹²⁰. Jego ekipa, na czele z Henrym Stimsonem, próbowała rozwiązać patową sytuację poprzez usunięcie kontrowersyjnych i niewygodnych kwestii z debaty politycznej. Zatem sekretarz stanu sugerował, aby byli alianci wstrzymali się ze sprawą długów do grudnia. Próbował zaszczepić wiarę, że reelekcja wzmocni pozycję Hoovera i zagwarantuje pozytywne rozwiązanie problemu finansowego. W związku z powyższym Londyn oceniał, iż w przypadku przedwczesnej presji Europy prezydent musiałby się wypowiedzieć przeciwko podjęciu negocjacji, co pogrzebałoby sprawę, gdyż „Hoover nie jest człowiekiem, który potem wycofałby się z danego słowa”¹²¹. Niemniej jednak akceptacja tej linii niosła za sobą niebezpieczeństwo osłabienia pozycji w negocjacjach z USA, a milczenie mogło się obrócić przeciw dłużnikom¹²². Czas również działał na niekorzyść, wielkimi krokami zbliżał się bowiem termin płatności. W obliczu stanowiska Kongresu i kandydatów na fotel prezydencki sprawa była jeszcze bardziej skomplikowana. Uzyskanie porozumienia do 15 grudnia wydawało się niemal niemożliwe.

W takiej sytuacji – w opinii sir Lindsaya – konieczne było przedłużenie moratorium. Z inicjatywą w sprawie długów miały wyjść Stany Zjednoczone, po tym jak Europa uczyniła pierwszy krok w Lozannie. Ambasador faworyzował również osobne rozmowy z USA ze względu na lepszą pozycję Wielkiej Brytanii w porównaniu z innymi dłużnikami oraz preferencje wyrażone przez rząd USA co do bilateralnych negocjacji. Był przekonany o nierealności uzyskania całkowitego umorzenia długu¹²³.

W dyskusji przedstawiciele Foreign Office i Treasury nad powyższymi stwierdzeniami Lindsaya stały sekretarz Ministerstwa Skarbu sir Warren Fisher zauważył, że rząd brytyjski nie mógł sobie pozwolić na spłaty długu bez obciążania obywateli podatkami, czemu ci i parlament byli przeciwni. Zatem w pierwszej kolejności proponował rozwiązanie problemów związanych ze spłatą 15 grudnia poprzez jej zawieszenie lub anulowanie, a następnie uzależnienie spłat dla USA od wpływów od brytyjskich pożyczkobiorców europejskich. Co więcej, powrót do standardu złota łączył z warunkiem uzyskania satysfakcjonującego porozu-

¹¹⁹ Roosevelt konsekwentnie zwalczał restrykcyjną ustawę celną Hawleya–Smoota, którą podpisał Hoover, co *notabene* pomagało mu w sprzeciwie wobec anulowania długów. „Podpierał się” kompleksowością problemu, a jego podstawę widział w zbyt wysokich barierach celnych (TNA, T 160/441, D.G. Osborne do J. Simona, 3 sierpnia 1932). Jednak w tajemnicy przed amerykańskimi wyborcami sugerował rewizję umowy o długu z Wielką Brytanią (R. Self, *op. cit.*, s. 91).

¹²⁰ PPPUS HH, 1932–1933, *Address at the Coliseum in Des Moines, Iowa*, 4 October 1932, s. 483–484; *ibidem*, *Address in Cleveland, Ohio*, 15 October 1932, s. 539; R.L. Wilbur, A.M. Hyde, *op. cit.*, s. 515.

¹²¹ TNA, T 188/42, *Notes of a Meeting in the Prime Minister's Room at the Hotel Beau Rivage at 10 a.m. on April 23, 1932*, k. 19–20.

¹²² *Ibidem*, k. 20.

¹²³ *Ibidem*, T 188/49, R. Lindsay do R. Vansittarta, 24 września 1932, k. 56–57.

mienia w sprawie długu, zaznaczając przy tym przeszkody w spłatach w związku z amerykańskimi barierami celnymi. Leith-Ross przypominał o stratach dla państwa wynikających z zastosowania zasady możliwości płatniczej. Obecni na spotkaniu Robert Vansittart (stały podsekretarz FO), Ronald Lindsay, Warren Fisher, Richard Hopkins (drugi sekretarz i ekspert ds. finansów) i Frederick Leith-Ross zgodzili się co do podjęcia natychmiastowych działań po wyborach prezydenckich w Stanach Zjednoczonych celem zawieszenia grudniowej płatności. Lindsayowi polecono wspomnieć w prywatnej rozmowie z przedstawicielami amerykańskimi o braku możliwości dokonania tej raty¹²⁴.

Taktyka prowadząca do zawieszenia płatności brytyjskich dla USA na czas rozmów o długach była najlepsza, ale mało prawdopodobna wydawała się jej realizacja. Wiele zależało od zwycięzcy wyborów za oceanem. W razie reelekcji Herberta Hoovera można było natychmiast rozpocząć negocjacje i prosić o całkowite umorzenie zobowiązań finansowych. W przypadku jego – niemal pewnej – odmowy Orme Sargent widział trzy drogi dalszego działania: 1) ponawianie prośby aż do momentu upływu terminu raty; 2) oczekiwanie na propozycję amerykańską; 3) przedstawienie kompromisowej propozycji brytyjskiej. Pierwszą możliwość wykluczył z uwagi na jej nieefektywność, a w drugiej dostrzegał niebezpieczeństwo niefortunnego powiązania długów z pozycją amerykańskiego rolnictwa czy innego niesatysfakcjonującego rozwiązania. Zatem najrozsądniejszym krokiem było wyjście z własną propozycją¹²⁵. W tej sytuacji wachlarz możliwości był dość szeroki.

Trzy- lub pięcioletnie moratorium, choć wprowadzające niepewność w sferze międzynarodowego handlu i finansów, nie zamykało drogi do anulowania długów. Pośrednio, w przypadku Wielkiej Brytanii, ten sam efekt można było osiągnąć poprzez żądanie potraktowania długu brytyjskiego na zasadach, jakie zaoferowano Francji lub Włochom. Oznaczałoby to zwolnienie z płatności odpowiednio na 8 lub 23 lata. Londyn mógł również wykorzystać argument o procencie spłaconych długów. Do 30 czerwca 1931 r. Wielka Brytania spłaciła \$1447 mln, co stanowiło 36% długu, podczas gdy Francja – \$229 mln, Włochy – \$87 mln, co – łącznie z innymi krajami – dało zaledwie \$358 mln. Zatem obliczono, że udział brytyjski w należnościach spłaconych Stanom Zjednoczonym wynosił aż 80%. Wreszcie, uniknięcie płatności gwarantowała także odwrócona zasada noty Balfoura, a przynajmniej brak konieczności zapłaty z własnej kieszeni. W przypadku decyzji o wypełnieniu zobowiązania grudniowego rząd Jego Królewskiej Mości mógł prosić o spłatę w funtach szterlingach lub oferować spłatę całej sumy w zamian za anulowanie, którą to metodę zastosowano w odniesieniu do reparacji¹²⁶.

¹²⁴ *Ibidem*. Streszczenie rozmowy między R. Vanistartem, R. Lindsayem, W. Fisherem, R. Hopkinsem i F. Leith-Rossem, 7 października 1932, k. 51–54.

¹²⁵ *Ibidem*, T 188/49, O.G. Sargent, *Forthcoming Negotiations with the U.S. Government over the War Debt*, 28 October 1932, k. 64–65.

¹²⁶ *Ibidem*, CAB 104/28, *The British Case on War Debts. Memorandum Prepared by the Treasury* [nlb.]; *ibidem*, T 188/49, O.G. Sargent, *Forthcoming Negotiations with the U.S. Government over the War Debt*, 28 October 1932, k. 62–67.

Aby nie tracić cennego czasu, Londyn zdecydował o podjęciu inicjatywy zaraz po – zwycięskich dla Roosevelta – wyborach prezydenckich. W nocy do władz amerykańskich, przekazanej 10 listopada 1932 r., wskazywano na ciągłość problemów ekonomicznych, ustalenia konferencji w Lozannie i konieczność dalszej rewizji zobowiązań międzynarodowych. Rząd MacDonalda uprzedził o niemożności dokonania grudniowej spłaty, wyraził nadzieję na podjęcie rozmów tak szybko, jak to tylko będzie możliwe oraz wystosował prośbę o zawieszenie płatności na czas ich trwania na zasadzie podobnej do przyjętej w Lozannie¹²⁷. Dodatkowo przez pośrednika ambasador uprzedził prywatnie Millsa o niemożliwości dokonania spłaty 15 grudnia, co podobno zostało przyjęte ze zrozumieniem¹²⁸.

Podobne w brzmieniu noty napłynęły do Hoovera także z innych państw¹²⁹. Prezydent wysłał telegram do Roosevelta, wzywając go do spotkania oraz do zareagowania na noty dłużników i rozważenia ich próśb. Podkreślał przy tym sprzeciw wobec idei anulowania długów w jakiegokolwiek formie, ale sugerował wzięcie pod uwagę pośrednich form opartych na rozszerzeniu rynków dla towarów amerykańskich i redukcji zbrojeń¹³⁰.

Mimo wymiany listów między Rooseveltem a Hooverem¹³¹, atmosfera w Waszyngtonie była wyraźnie niesprzyjająca inicjatywie brytyjskiej. Ambasador Jego Królewskiej Mości w stolicy USA ocenił pozycję swego kraju jako beznadziejną w związku ze stosunkiem prezydenta-elekta do sprawy długów. Nie dość, że odrzucił on współpracę i odpowiedzialność za działania w czasie urzędowania starej administracji, to również wypowiedział się przeciwko przywróceniu World War Debt Commission¹³². W związku z tym Lindsay wątpił, by w obliczu wątpliwej współpracy Hoovera z prezydentem-elektem i negatywnego stosunku Kongresu wyrażono zgodę na przedłużenie moratorium¹³³.

¹²⁷ *British Documents on Foreign Affairs. Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print*, eds K. Bourne, D.C. Watt, part II: *From the First to the Second World War*, series C: *North America, 1919–1939*, ed. D.K. Adams [dalej: *B DFA*], vol. 12: *The Failure of Debt Negotiations, Nov. 1932 – July 1939*, b.m.w. 1991, *Sir R. Lindsay to the United States Secretary of State*, 10 November 1932, s. 49–50.

¹²⁸ *Ibidem*, vol. 11: *Pecuniary Claims and War Debts, 1919 – Nov. 1932*, b.m.w. 1991, *Sir R. Lindsay to Sir John Simon*, 20 November 1932, s. 322.

¹²⁹ *Foreign Notes on War Debts*, „Current History”, January 1933, s. 453–456; P. Matera, *op. cit.*, s. 227–228.

¹³⁰ *Herbert Hoover and...*, *Hoover to Roosevelt, November 12, 1932*, s. 70–72; *PPPUS HH*, 1932–1933, *Telegram to President-Elect Franklin D. Roosevelt About Intergovernmental Debts*, 13 November 1932, s. 813–816; *Text of Hoover Telegram to Roosevelt*, „Washington Evening Star”, 14 November 1932.

¹³¹ *The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt with a Special Introduction and Explanatory Notes by President Roosevelt*, ed. S.I. Rosenman, vol. 1: *The Genesis of the New Deal 1928–1932*, New York 1938, *An Exchange of Letters between President Hoover and President-Elect Roosevelt. November 12, 1932, and November 14, 1932*, s. 873–877; *ibidem*, *A Second Exchange of Letters between President Hoover and President-Elect Roosevelt. December 17, 1932, to December 21, 1932*, s. 877–884; *Roosevelt's Telegram to Hoover*, „Washington Evening Star”, 15 November 1932.

¹³² *B DFA*, vol. XI, *Sir R. Lindsay to Sir John Simon*, 24 November 1932, s. 326.

¹³³ *Ibidem*, *Sir R. Lindsay to Sir John Simon*, 14 November 1932, s. 319; *ibidem*, *Sir R. Lindsay to Sir John Simon*, 17 November 1932, s. 321.

W oczekiwaniu na odpowiedź władz amerykańskich i na rezultat rozmów obu prezydentów, w Londynie poczyniono przygotowania teoretyczne. Podczas spotkania przedstawiciele Foreign Office i Treasury 21 listopada 1932 r. rozważano trzy możliwości. Pierwsza z nich zakładała ponowienie prośby o zawieszenie płatności grudniowej ze wskazaniem na wszelkie konsekwencje negatywnej odpowiedzi rządu amerykańskiego. Z jednej strony, powtórny wniosek o zaakceptowanie modelu lozańskiego nie miał szans powodzenia. Z drugiej, brytyjska pozycja moralna była silna. W tym przypadku wobec braku presji administracji na Kongres przewidywano kryzys we wzajemnych stosunkach. Przeciwną ideą była odmowa zapłaty, którą jednak z powyższego powodu uznano za niewłaściwą i odrzucono. Rozwiązanie kompromisowe opierało się na „poczynieniu dowodu płatności”. Co więcej, częściowa spłata miała stanowić początek praktyki zakładającej stopniowe przyzwyczajenie rządu USA do zaniechania płatności w ogóle oraz zyskanie czasu potrzebnego na formalne ich umorzenie. To rozwiązanie miało niewątpliwą zaletę w postaci technicznego wywiązania się z umowy. Zgodzono się, iż dyskusje na temat długów przybrały głównie polityczny charakter i konieczne było utrzymanie dobrych stosunków amerykańsko-brytyjskich. Jednak zdania, co do kierunku działań były podzielone. Sir Richard Hopkins i Sigismund Waley z Treasury oraz lord Granville z Foreign Office opowiedzieli się za pierwszym rozwiązaniem w postaci moratorium, podczas gdy Robert Vansittart, Orme Sargent i Philip Nichols z FO uznali za rozsądniejsze dokonanie częściowej spłaty¹³⁴.

Po spotkaniu ustępującego prezydenta z elektem (22 listopada) w sprawie problemu długów¹³⁵, dzień później – zgodnie z ustaleniami – Herbert Hoover złożył oświadczenie. Zauważył, że trudności budżetowe i inne związane z kryzysem dotyczyły w tej samej mierze dłużników, co ich wierzycieli. Na tej podstawie wy-

¹³⁴ TNA, T 188/49, *Record of Meeting in the Foreign Office on November 21st, 1932, to discuss war debt situation as revealed by Sir Ronald Lindsay's telegrams Nos. 461 and 463*, k. 75–81.

¹³⁵ Spotkanie prezydentów odbyło się w Białym Domu w asyście profesora Raymonda Moleya i Ogdena Millsa. Herbert Hoover podkreślał znaczne poświęcenie narodu amerykańskiego w kwestii należności finansowych, brak ich powiązania z reparacjami oraz konieczność zachowania praktyki indywidualnych negocjacji. Ratę 15 grudnia powiązał z potrzebą zachowania integralności długów. Krytycznie odniósł się do wspólnej akcji państw dążących do przerzucenia ciężaru reparacji na barki obywateli amerykańskich. Wszelkie koncesje dla dłużników uzależniał od bezpośrednich korzyści dla amerykańskich płatników, obniżenia barier celnych dla ich produktów i stabilizacji waluty. Efektywność działań widział we wspólnej, jednolitej postawie Kongresu i administracji, a najprostszą drogę – w wyznaczeniu delegatów na Konferencję Ekonomiczną i rozmowy wstępne. Z kolei Roosevelt faworyzował podjęcie negocjacji drogą dyplomatyczną (*Herbert Hoover and..., Hoover Memorandum, November 22, 1932*, s. 73–76; W.S. Myers, W.H. Newton, *The Hoover Administration. A Documented Narrative*, New York–London 1936, s. 209–211). Mimo zgody prezydenta-elekta z głównymi zasadami, Hoover był zawiedziony jego postawą, a wręcz odmawiał mu fizycznych i psychicznych zdolności do pełnienia obowiązków głowy państwa (*Herbert Hoover and..., s. 76–77*; R.H. Ferrell, *American Diplomacy in the Great Depression Hoover-Stimson Foreign Policy 1929–1933*, London 1957, s. 234–246).

raził sprzeciw wobec dalszych poświęceń ze strony amerykańskiej, czym byłoby anulowanie zobowiązań. Stwierdził, iż nie odnalazł w notach rządów dotyczących spłaty grudniowej argumentów przemawiających za jej odroczeniem. Zasugerował zastąpienie gotówki pewną namacalną formą koncesji, najlepiej rozszerzeniem rynków dla towarów amerykańskich. Wspomniał również o rekomendacji do Kongresu o przywróceniu komisji ds. długów w związku z ogólnościowym kryzysem¹³⁶. Tego samego dnia przemowę wygłosił prezydent-elekt popierając uzgodnione w rozmowie z Hooverem główne zasady i zaproponował kontakt z dłużnikami z wykorzystaniem kanałów dyplomatycznych¹³⁷.

Komentarz amerykański skłonił brytyjskich polityków do podjęcia decyzji o zachowaniu biernej postawy przez R. Lindsaya. W kontekście przyjęcia odpowiedniej taktyki Vansittart faworyzował odwróconą zasadę noty Balfoura, natomiast premier nadal się wahał. J.R. MacDonald sugerował w pierwszej kolejności nawiązanie prywatnego kontaktu z administracją amerykańską i podjęcie prób przekonania jej o konsekwencjach uporu. Zastanawiał się także nad dołączeniem specjalnego oświadczenia do części raty grudniowej¹³⁸.

Frederick Leith-Ross uznał za bezcelowe ponowne prośenie o zawieszenie płatności w przypadku decyzji o wypełnieniu umowy. Co więcej, w jego opinii właściwym kursem była odmowa płatności grudniowej, gdyż Kongres pozostawał głuchy na wszelkie argumenty. Ze względu na zagrożenie umowy z Lozanny konieczne było ogólne anulowanie długów. W związku z tym zadowalające rozmowy amerykańsko-brytyjskie nie rozwiązywały problemu. Społeczeństwo Wysp Brytyjskich nie było gotowe ani psychicznie, ani finansowo do płacenia z własnej kieszeni, a Francja nie zamierzała uiszczać należności bez wpływów z reparacji¹³⁹.

W rozmowie z ambasadorem Zjednoczonego Królestwa Henry L. Stimson zapewniał o dobrych intencjach administracji, których realizacja została jednak utrudniona przez wydzwięk brytyjskiej noty. Lindsay, zaskoczony interpretacją amerykańską, zaprzeczył wezwaniu rządu USA do podążania drogą lozańską. Odrzucił również oskarżenia o front państw europejskich. Zapewnił, że to jedynie „kilka państw w jednym pudełku i w identycznej sytuacji; naturalnie zareagowały w identyczny sposób”. Odnośnie do propozycji zapłaty w funtach szterlingach,

¹³⁶ PPPUS HH, 1932–1933, *Statement on International Debts*, 23 November 1932, s. 827–834; B DFA, vol. XII, *Text of Statement by Mr. Herbert Hoover, the President of the United States, Upon the War Debt Situation*, 23 November 1932, s. 22–25; TNA, T 188/49, R. Lindsay do Foreign Office, 25 listopada 1932, k. 112–114.

¹³⁷ *Herbert Hoover and... , Roosevelt Statement, November 23, 1932*, s. 77–78; B DFA, vol. XII, *Text of Statement issued by Governor Franklin D. Roosevelt, President-Elect of the United States, Upon the War Debt Situation*, 23 November 1932, s. 26; B DFA, vol. XI, *Sir R. Lindsay to Sir John Simon*, 25 October 1932, s. 326; W.S. Myers, W.H. Newton, *op. cit.*, s. 287–288.

¹³⁸ TNA, T 188/49, *Record of Meeting held at the Treasury on November 23rd, 1932*, k. 82–85.

¹³⁹ *Ibidem*, CAB 104/28, F. W. Leith-Ross do M. Hankeya, 28 listopada 1932, Załącznik: *The War Debts Position* [nlb.].

wskazał, że to nie rozwiązuje problemu z uwagi na konieczność opodatkowania obywateli. Prosił także o rekomendację odroczenia spłaty do Kongresu, choćby nawet ten miał odmówić. Lindsay odczytał notę w sposób wyjątkowo negatywny, a jej ton określił jako „suchy, prawniczy i całkowicie obojętny”¹⁴⁰.

W efekcie rozmowy Stimson zdecydował się przedstawić złagodzoną odpowiedź pisemną, co nastąpiło 23 listopada. W nocy podkreślił tradycyjne stanowisko Stanów Zjednoczonych zaprzeczające powiązaniu długów z reparacjami. Wykluczył także uzależnienie „sukcesu Lozanny” od koncesji od USA. W związku z brakiem przekonujących argumentów rządu Wielkiej Brytanii, uznał za niemożliwe przegłosowanie w Kongresie odroczenia spłaty przypadającej na 15 grudnia¹⁴¹.

W odpowiedzi na pytanie o zbliżoną formę brytyjskiej kontrproponycji Stimson zaaranżował spotkanie Lindsaya z sekretarzem skarbu 23 listopada¹⁴². Ogden Mills podkreślił ciepłe przyjęcie dotychczasowej postawy brytyjskiej w kwestii wypełniania zobowiązań płatniczych, ale był niechętny czynieniu sugestii, choć nieoficjalnie wspominał o propozycji odroczenia spłaty kwoty głównej. Zgodnie z instrukcjami, ambasador wykluczył taką opcję jako nieakceptowalną dla rządu brytyjskiego. Nie widział także możliwości dodania nowych argumentów¹⁴³.

W czasie drugiej rozmowy, pięć dni później, ponownie padło wezwanie do uczynienia kontrproponycji przez rząd brytyjski, zważywszy na ideę płatności w funtach szterlingach. Sekretarz skarbu nie skomentował sugestii spłaty części raty. Był natomiast pewny, że Kongres będzie stał na straży nietykalności umów i nie zaakceptuje anulowania długów. W obliczu tego żadne argumenty statystyczne, emocjonalne i inne nie miały znaczenia¹⁴⁴. Społeczeństwo amerykańskie nadal nie rozumiało twierdzeń opierających się na walce po tej samej stronie w czasie Wielkiej Wojny. Twierdzono, że Stany Zjednoczone nie miały takiego interesu w pokonaniu Niemiec jak ich sojusznicy, a przy ustalaniu umów były wyrozumiałe, szczególnie w przypadku Wielkiej Brytanii, gdyż odsetki obniżono tu z 5 do 3 i 3,5%¹⁴⁵.

Ponadto 24 listopada amerykański doradca ekonomiczny Herbert Feis wskazał sir Robertowi Lindsayowi na konieczność wypełnienia umowy, co było niezwykle istotne z politycznego punktu widzenia. Osobiście, choć za wiedzą Stimsona, proponował uniknięcie problemu spłaty w jej częściowym dokonaniu¹⁴⁶.

Nad Tamizą zdania co do dalszych kroków były podzielone. Premier MacDonald, podobnie jak ambasador Lindsay, opowiadał się za całkowitą spłatą, mając

¹⁴⁰ *B DFA*, vol. XI, *Sir R. Lindsay to Sir John Simon*, 24 November 1932, s. 322–324.

¹⁴¹ *Ibidem*, *Mr. Stimson to Sir R. Lindsay*, 23 November 1932, s. 26–27.

¹⁴² *Ibidem*, *Sir R. Lindsay to Sir John Simon*, 23 November 1932, s. 324.

¹⁴³ *Ibidem*, *Sir R. Lindsay to Sir John Simon*, 24 November 1932, s. 325–326.

¹⁴⁴ *Ibidem*, *Sir R. Lindsay to Sir John Simon*, 28 November 1932, s. 328–329.

¹⁴⁵ H. Withers, *An Interesting English Viewpoint on War Debts*, „*Barron's*” 1932, vol. XII, No 6, s. 5.

¹⁴⁶ *B DFA*, vol. XII, *Sir R. Lindsay to Sir John Simon*, 29 November 1932, s. 4–5.

głównie na uwadze utrzymanie dobrych stosunków ze Stanami Zjednoczonymi. Całkowicie przeciwny był temu kanclerz skarbu, którego wspierał sir Leith-Ross. Foreign Office uznało częściową spłatę, w sumie £3 mln, za najlepsze rozwiązanie. Pogląd Neville'a Chamberlaina uległ drastycznej zmianie po sekretnej propozycji Ogdena Millsa zawieszenia płatności odsetek (\$65,5 mln) zgodnie z umową z 1923 r., której akceptacja przez Kongres była mało prawdopodobna, a z powodu oczywistej wrogości w stosunku do Francji nie mogła jej objąć. Przyjęcie oferty amerykańskiego sekretarza skarbu niosłoby za sobą fatalne skutki dla ugody lozańskiej i przekreślało politykę „krok po kroku”. Zatem 28 listopada w czasie posiedzenia gabinetu zdecydowano – w przypadku odmowy udzielenia moratorium – o spłacie całości raty z nadzieją na pomyślne dyskusje przed 15 czerwca 1933 r.¹⁴⁷

W ślad za powyższym, w nocy datowanej 1 grudnia rząd brytyjski ponownie zasugerował odroczenie spłaty grudniowej. Choć z zadowoleniem przyjął gotowość Stanów Zjednoczonych do rozmów, to obwinił w głównej mierze długi i reparacje za wywołanie kryzysu i pogłębianie destabilizacji światowej. Rozróżnił długi międzyrządowe i pożyczki komercyjne. Zwrócił uwagę na obciążenie podatników, duży wysiłek finansowy państwa, utrudnienie spłat w związku z restrykcyjną ustawą celną Hawleya–Smoota¹⁴⁸ oraz problemy z wymianą walutową. Moratorium uznano za niewystarczające, a po inicjatywie europejskiej podjętej w Lozannie oczekiwano na krok ze strony Waszyngtonu. Od tego bowiem zależała ratyfikacja ustaleń europejskich w kwestii reparacji niemieckich¹⁴⁹. Ponadto ustnie Ronald Lindsay wyjaśnił powody braku kontrpropozycji¹⁵⁰.

W rozmowie z ambasadorem brytyjskim w Waszyngtonie Henry Stimson zaznaczył, że rząd nie mógł zobowiązywać się do niczego, co obowiązywałoby po zaprzysiężeniu F.D. Roosevelta, 4 marca 1933 r., ale dał nadzieję na oświadczenie prezydenta do Kongresu¹⁵¹. Podkreślił przy tym, że Kongres pozostał niewzruszony na noty brytyjską i francuską. Ostrzegł również przed negatywnym wpływem braku spłaty grudniowej na stosunki amerykańsko-brytyjskie i wszelkie próby prezydenta rozwiązania problemu międzynarodowych zobowiązań¹⁵². Ponadto

¹⁴⁷ R. Self, *op. cit.*, s. 112–118.

¹⁴⁸ Oficjalna nazwa to *U.S. Tariff Act of 1930*. Ustawa została podpisana przez prezydenta H. Hoovera 17 czerwca 1930 r. Jej stawki celne zwiększyły się średnio o 18% w stosunku do ustalonych w poprzedniej ustawie Fordneya–McCumbera z 1922 r., co spowodowało, że były jednocześnie najwyższe w historii USA w XX w. Przez cały okres dyskusji (od kwietnia 1929 r.) ustawę atakowano zarówno w kraju, jak i za granicą, a jej podpisanie wywołało ostre reakcje państw, a wręcz wojnę celną ze Stanami Zjednoczonymi.

¹⁴⁹ *B DFA*, vol. XII, *Sir R. Lindsay to the United States Secretary of State*, 1 December 1932, s. 51–58. Tego samego dnia Francuzi wystosowali do USA podobną w brzmieniu notę. P. Matera, *op. cit.*, s. 231–232.

¹⁵⁰ *B DFA*, vol. XII, *Sir R. Lindsay to Sir John Simon*, 1 December 1932, s. 9.

¹⁵¹ *Ibidem*, s. 12–13.

¹⁵² *Ibidem*, *Sir R. Lindsay to Sir John Simon*, 4 December 1932, s. 18–19.

uznał, że Brytyjczycy nie przedstawili przekonujących argumentów za odroczeniem spłaty grudniowej, a wręcz przeciwnie wobec przedstawionych przez amerykańskich ekonomistów¹⁵³. Natomiast po konsultacji z Hooverem zaproponował rozłożenie spłaty na trzy części, pod warunkiem płatności w dolarach amerykańskich i z możliwością sprzedaży obligacji na rynku¹⁵⁴. Rząd Jego Królewskiej Mości gotów był rozważyć propozycję opartą na zasadach moratorium lub na seryjnych obligacjach w przypadku uwzględnienia ich w końcowej rewizji długu, ale stanowczo sprzeciwiał się ich sprzedaży na rynku¹⁵⁵. Taka metoda oznaczała straty dla państwa brytyjskiego, utrudniała negocjacje na temat długu¹⁵⁶ i *de facto* stanowiła jedynie inną formę zapłaty.

Henry L. Stimson – choć prywatnie chętny do rozmów – zgodnie z linią polityczną Białego Domu wykluczał anulowanie długów. W nocy do rządu brytyjskiego 7 grudnia zaprzeczył argumentom brytyjskim, wskazując na przesadne podkreślanie wpływu kwestii długów na międzynarodową kondycję ekonomiczną. Przywołał również ideę udziału delegacji amerykańskiej w konferencji w Lozannie bez zaangażowania jej w dyskusje. Powtórzył sugestie o innej formie kompensacji oraz wspominał o możliwości wniesienia przez prezydenta rekomendacji do Kongresu na temat spłaty w funtach szterlingach. Ponadto nadal oczekiwał propozycji brytyjskiej, która miała ułatwić zapłatę raty 15 grudnia¹⁵⁷. O konieczności jej uiszczenia przypomniał również Hoover 6 grudnia 1932 r. w oświadczeniu do Kongresu¹⁵⁸.

Należy przy tym podkreślić, że premier MacDonald uprzedził w tajemnicy przedstawicieli amerykańskich w Genewie o zamierzonym kroku władz w Londynie w przypadku ponownej odmowy z Waszyngtonu, co pozwoliło Amerykanom przygotować odpowiedź z pełną świadomością jej korzystnych następstw¹⁵⁹. Nie był to jednak bynajmniej fakt, który zdecydował o stanowisku wierzyciela.

W opinii R. Lindsaya, równoczesne zawieszenie spłat wraz z innymi państwami do momentu rozważenia ostatecznej umowy, nadal stanowiło najlepsze rozwiązanie. Była nadzieja na krok prezydenta Stanów Zjednoczonych w tym kierunku, a także skorzystanie z art. 6 umowy z 1923 r. w razie odstąpienia Waszyngtonu od wymagania 90-dniowego terminu zawiadomienia o przełożeniu płatności. Jego zdaniem rata 15 grudnia stanowiła zagrożenie dla utrzymania ustaleń

¹⁵³ *Ibidem*, s. 19–20.

¹⁵⁴ *Ibidem*, s. 12.

¹⁵⁵ *Ibidem*, *Sir R. Vansittart to Sir R. Lindsay*, 2 December 1932, s. 13–14; TNA, T 188/49, S. Baldwin do R. Lindsaya, 3 grudnia 1932, k. 137–138.

¹⁵⁶ TNA, T 188/49, *War Debts: Issue of Marketable Obligations* [b.d.], k. 158–160.

¹⁵⁷ *B DFA*, vol. XII, *The United States Secretary of State to Sir R. Lindsay*, 7 December 1932, s. 58–60.

¹⁵⁸ *PPUS HH*, 1932–1933, *Annual Message to the Congress on the State of the Union*, 6 December 1932, s. 851–852.

¹⁵⁹ R. Self, *op. cit.*, s. 123.

lozańskich i osłabiała pozycję w rozmowach z Rooseveltem. Ponadto uznał, iż odejście od odwróconej zasady noty Balfoura oznaczało *de facto* koniec wypełniania zobowiązań przez dłużników Wielkiej Brytanii. Problem wynikał również z braku współpracy z Francją, co komplikowało sytuację europejską. W przypadku decyzji o spłacie przyjął za konieczne zaznaczenie, że nie było to wznowienie płatności, a suma miała zostać zaliczona na poczet przyszłych ustaleń¹⁶⁰.

Z kolei W. Fisher uważał metodę częściowej spłaty za „bezużyteczną i niepolityczną”¹⁶¹, aczkolwiek widział szansę na satysfakcjonujące negocjacje z USA przy zachowaniu zasady płacenia sum, jakie Londyn dostawał od swoich dłużników. Wnioskował tak na podstawie negatywnej postawy Kongresu, publicznej deklaracji Roosevelta o odzyskaniu długów oraz uwzględnieniu rat w budżecie amerykańskim. W przypadku zapłaty 15 grudnia należało oczekiwać, jego zdaniem, identycznej sytuacji w czerwcu¹⁶².

W czasie dyskusji gabinetowych 7 grudnia zdecydowano – ponownie po myśli Chamberlaina – o dokonaniu płatności w złocie, doskonale zdając sobie sprawę z deprecjonującego wpływu tej decyzji na funta szterlinga. Negatywnie odniesiono się do idei ponownej prośby o odroczenie choćby odsetek czy kwoty głównej, gdyż to osłabiłoby argument o katastrofalnym wpływie długów na ekonomiczną kondycję i wywołałoby fałszywe wrażenie szczodrości Kongresu. Również oświadczenie o ostatniej racie uważano za niewłaściwe, choć za użyteczny uznano sprzeciw wobec potraktowania grudniowej spłaty jako wznowienia normalnych płatności. Ponieważ – w obliczu decyzji o spłacie – zachowanie ustaleń lozańskich stawało pod znakiem zapytania, zalecano małomówność w kontaktach z dłużnikami USA z podkreśleniem, iż motywy brytyjskiego kroku wynikały z postawy administracji i Kongresu oraz z zastrzeżeniem, że nie oznaczało to wznowienia płatności według starych reguł¹⁶³.

Brak czasu, opór Kongresu i niemoc administracji sprawiły, że sytuacja stała się wyjątkowo skomplikowana i właściwie niemożliwa do rozwiązania przed 15 grudnia 1932 r. Wobec tego rząd Jego Królewskiej Mości zapoznał Francję – która nie zamierzała uiszczać raty – z planowanymi krokami, aby chronić ugodę lozańską. W czasie spotkania z przedstawicielami rządu francuskiego 8 grudnia w Paryżu, Brytyjczycy podkreślili konieczność zachowania porozumienia z 9 lipca 1932 r., którego ratyfikacja zależała od zadowalających ustaleń ze Stanami

¹⁶⁰ TNA, T 188/49, *War Debts: The next Step* [b.d.], k. 155–157.

¹⁶¹ *Ibidem*, W. Fisher do N. Chamberlaina, 6 grudnia 1932, k. 166.

¹⁶² *Ibidem*, Sir Warren Fisher, *Issue of Bonds to the U.S. Government*, 8 December 1932, k. 184–185.

¹⁶³ *Ibidem*, Foreign Office do konsula Wielkiej Brytanii w Genewie, 5 grudnia 1932, k. 150–152. Również autor książki *The Mystery of Trade Depression* Frederic E. Holsinger wzywał rząd brytyjski do zapłaty 15 grudnia, do czego skłoniła go analiza spadku funta i kryzysu. W przeciwnym wypadku przewidywał katastrofę (*Ibidem*, CAB 104/28, *The Present Crisis. Synopsis of the Analysis Presented to the Government by Frederic E. Holsinger*, 3 December 1932 [nlb.]).

Zjednoczonymi. Wyjaśniono, że wobec odmowy odroczenia płatności rząd brytyjski zdecydował o jej dokonaniu, co jednak nie było równoznaczne z powrotem do stanu rzeczy sprzed moratorium, a zapłacona kwota miała być wzięta pod uwagę przy końcowym rozliczeniu, które powinno nastąpić przed 15 czerwca 1933 r. Podkreślano także potrzebę unikania wrażenia zjednoczonego frontu francusko-brytyjskiego, ale sprzeciwiano się zarazem różnicowaniu przez rząd USA Francji i Wielkiej Brytanii¹⁶⁴.

Na cztery dni przed upływem terminu, rząd brytyjski poinformował o decyzji uiszczenia raty zgodnie z umową z 19 stycznia 1923 r., wzywając jednocześnie do niemal natychmiastowego podjęcia dalszych rozmów. Zastrzeżono także, iż uiszczenie raty grudniowej nie oznacza wznowienia płatności i zażądano uwzględnienia jej w rozliczeniu końcowym. Za powód takiego kroku podano pasywność administracji amerykańskiej, brak czasu, wezwanie do zapłaty oraz sugestię ze strony amerykańskiej o jej wpływie na pozytywne rozwiązanie problemu¹⁶⁵.

W zastępstwie chorego premiera J.R. MacDonalda, N. Chamberlain przedstawił 14 grudnia w Izbie Gmin motywy brytyjskich kroków. Wskazał na negatywny wpływ międzynarodowych płatności na odbudowę świata powojennego. Stwierdził, że pierwszym krokiem na drodze do poniesienia systemu długów i reparacji było moratorium, uznające *de facto* ich związek, a drugim – porozumienie w Lozannie, którego ratyfikacja była niezbędna. Minister skarbu podkreślił ponadto, że jej uczestnicy mieli wszelkie powody, by zakładać, że osiągnięty w Lozannie sukces wpłynie na postawę USA. Wyraził ubolewanie w związku z niechęcią wierzyciela do przyjęcia systemu lozańskiego i odroczenia grudniowej spłaty. Propozycja rynkowych obligacji była niczym innym, jak inną metodą spłaty. W związku z trudnościami wynikającymi z odmowy spłaty oraz jej odłożenia według zapisu umowy, rządowi w Londynie pozostało jedyne wyjście – uiszczenia całości raty. Za konieczne uznano dołączenie stosownego komentarza. Płatność mogła zostać dokonana w złocie tylko dzięki umowie Banku Anglii z Bankiem Rezerw Federalnych w Nowym Yorku¹⁶⁶.

Podczas dyskusji w Izbie Gmin David Lloyd George uznał powyższą decyzję rządu za błąd. Zamierzał bowiem wykorzystać odmowę zapłaty raty jako atut zmuszający Waszyngton do podjęcia rozmów. Jednak, jak zauważyli przeciwnicy tego rozwiązania, byłaby to broń obusieczna. Zatem zapłata miała tę niewątpliwą zaletę, że „kupowała czas”.

W rezultacie wielomiesięcznych dyskusji, przyjęcia różnych taktyk i prób osiągnięcia założonego celu, Wielka Brytania uiszczyła ratę grudniową w całości

¹⁶⁴ *B DFA*, vol. XII, *Notes of a Meeting held at the British Embassy, Paris, at 10 a.m. on December 8, 1932*, s. 37–44.

¹⁶⁵ *Ibidem*, *Sir R. Lindsay to the United States Secretary of State*, 11 December 1932, s. 61.

¹⁶⁶ *Hansard, HC Deb.*, vol. CCLXXIII, 14 December 1932, kol. 353–486; *B DFA*, vol. XII, *Speeches by the Chancellor of the Exchequer in the Debate on War Debts in the House of Commons on December 14, 1932*, s. 77–85; *ibidem*, *Speech Made by the Chancellor of the Exchequer Winding up the Debate on the same Day*, s. 85–88.

(tj. \$95 mln)¹⁶⁷. Ambasador Lindsay raportował z Waszyngtonu: „W rezultacie zapłaty prestiż rządu Jego Królewskiej Mości jest bardzo wysoki. [...] Szacunek i podziw dla Wielkiej Brytanii nigdy nie był większy”¹⁶⁸. Niemniej pojawiło się też niezadowolenie z powodu warunkowego uczynienia spłaty.

Dokonanie płatności 15 grudnia nie rozwiązało problemu, wręcz przeciwnie. Podobnie jak w czasie kampanii wyborczej, w Stanach Zjednoczonych rozpoczął się martwy okres w negocjacjach dotyczących zobowiązań międzyrządowych. Ani Hoover, ani Roosevelt nie zamierzali poruszać problemu. Ponadto prezydent-elekt odmówił współpracy, odcinał się od ustępującej administracji i deklarował rozwiązanie sprawy po zaprzysiężeniu¹⁶⁹. Oznaczało to bezsilność administracji Hoovera i zamrożenie dyskusji w kwestii długów¹⁷⁰. W Londynie administrację Hoovera słusznie uznano za beзуżyteczną. Jednocześnie zwrócono uwagę na konieczność szybkiego podjęcia rozmów z nową ekipą Białego Domu, aby uniknąć powtórzenia sytuacji 15 czerwca 1933 r.¹⁷¹ Takie też polecenie otrzymał Lindsay¹⁷².

Mimo brytyjskich ostrzeżeń Waszyngtonu przed kontynuowaniem zgubnej polityki¹⁷³, ambasador Zjednoczonego Królestwa nie zauważył żadnych działań amerykańskich przed zaprzysiężeniem nowego prezydenta 4 marca 1933 r., a perspektywę uzyskania moratorium na ratę 15 czerwca uznał za wątpliwą¹⁷⁴. Pogląd ten był proroczy, sytuacja nie uległa bowiem zmianie ani przed płatnością czerwową, ani nawet grudniową w 1933 r. Problem ujawnił się w identycznej postaci. Wówczas Wielka Brytania uczyniła już tylko częściową spłatę należnej raty. Wszelkie rozmowy w tej kwestii prowadziły donikąd. Kiedy 13 kwietnia 1934 r. prezydent F.D. Roosevelt podpisał „ustawę Johnsona”, która zakazywała transakcji z państwem zalegającym ze spłatą długu, Londyn zdecydował o całkowitym zaprzestaniu uiszczania kolejnych rat¹⁷⁵.

Problem finansowych zobowiązań międzyrządowych pozostał nierozwiązany. Trudności z jego rozwikłaniem zasadały się na odmiennym podejściu stron amerykańskiej i europejskiej. W społeczeństwie amerykańskim panowało sil-

¹⁶⁷ Z umowy wywiązały się także Włochy, Czechosłowacja, Litwa, Lotwa i Finlandia, choć – z wyjątkiem ostatniego państwa – po raz ostatni. Zapłaty odmówiły Francja, Polska, Jugosławia, Belgia, Estonia oraz Węgry. Do skarbu USA wpłynęło łącznie \$98 685 910. *The American Secretaries...*, s. 217.

¹⁶⁸ *B DFA*, vol. XII, *Sir R. Lindsay to Sir John Simon*, 23 December 1932, s. 97.

¹⁶⁹ T.G. Joslin, *op. cit.*, s. 336; J. Kiwerska, *Między izolacjonizmem...*, s. 349–350.

¹⁷⁰ *War Debts: Roosevelt Chooses His Experts*, „Evening News”, 21 December 1932; *B DFA*, vol. XII, *Sir R. Lindsay to Sir John Simon*, 22 December 1932, s. 97; *ibidem*, *Sir R. Lindsay to Sir John Simon*, 23 December 1932, s. 98–99.

¹⁷¹ TNA, T 188/58, R. Vansittart do W. Fishera, 16 grudnia 1932, k. 7–9; *ibidem*, N. Chamberlain do J.R. MacDonalda, 4 stycznia 1932, k. 50–53.

¹⁷² *B DFA*, vol. XII, *Sir John Simon to Sir R. Lindsay*, s. 95–96.

¹⁷³ „Standstill” and After, „The Times”, 25 January 1932.

¹⁷⁴ *B DFA*, vol. XII, *Sir R. Lindsay to Sir John Simon*, 17 January 1933, s. 130–131.

¹⁷⁵ H.L. Stimson, M. Bundy, *op. cit.*, s. 217–218. Więcej: R. Self, *op. cit.*, s. 133–214. Ostatecznie jedynie Finlandia uregulowała w całości swoje zobowiązania finansowe.

ne przekonanie o konieczności spłat pożyczek zaciągniętych w czasie I wojny światowej i tuż po niej, traktowanie je jako zwykłych komercyjnych zobowiązań. Płynące z Europy propozycje umorzenia długów wywoływały więc oburzenie. Oskarżano byłych aliantów o niewdzięczność, o to, że „Wujka Świętego Mikołaja” przemianowali w „Wujka Shylocka” i oczekiwali poświęcenia od amerykańskich płatników. Zatem nawet, jeśli prywatnie Hoover, podobnie jak Stimson, zastanawiał się nad anulowaniem długów, to miał przeciwko sobie nie tylko Kongres, ale również obywatele, co wymusiło taką a nie inną jego postawę w czasie kampanii wyborczej. Ponadto Hooverowi wyraźnie brakowało determinacji i odwagi. Co prawda, po przegranej w wyborach za namową sekretarza stanu próbował szukać rozwiązań, ciągle jednak o bardzo ograniczonym zakresie, o czym świadczy rekomendacja przywrócenia World War Debt Commission. Należy również dodać, że Hoover zasiadł w teźże komisji w 1922 r. i od tego czasu konsekwentnie sprzeciwiał się umorzeniu długów, kontynuując politykę swych poprzedników¹⁷⁶.

Państwa europejskie rozszerzyły finansowy aspekt długów należnych Stanom Zjednoczonym o kwestie polityczne. Wiązały je z reparacjami niemieckimi tak samo konsekwentnie, jak rząd amerykański temu zaprzeczał. Wielka Brytania, podobnie jak Francja, od początku wskazywała na odmienny charakter pożyczek, na wspólną walkę po tej samej stronie wojennego frontu, przytaczała liczby dotyczące poniesionych strat. Przekonywała, że Amerykanie walczyli głównie za pomocą finansów, podczas gdy ich sojusznicy orężem. Ponadto zobowiązania wobec Waszyngtonu utrudniały odbudowę powojenną, a od końca lat dwudziestych stały się czynnikiem pogłębiającym kryzys ekonomiczny. Co więcej, spłata była utrudniona, z jednej strony – przez amerykańską restrykcyjną ustawę celną z czerwca 1930 r., z drugiej – przez spadek cen, odpływ złota i ogólną fatalną kondycję światowej gospodarki.

Rząd Jamesa Ramsaya MacDonalda starał się wykorzystać powyższe argumenty w dyskusji z wierzycielem. Jego dość silna pozycja moralna opierała się na stosunkowo wysokim procencie spłaconej sumy w porównaniu z pozostałymi dłużnikami. Próba przywrócenia zaufania i światowego dobrobytu poprzez ogólne anulowanie zarówno długów, jak i reparacji wojennych, skłoniła polityków brytyjskich do żądania równego traktowania wszystkich stron. Nieugięte stanowisko Waszyngtonu stanowiło zagrożenie dla porozumienia wypracowanego w Lozannie. Nie było oznak gwarantujących satysfakcjonujące rozwiązanie kwestii długu wojennego po zwycięstwie w wyborach prezydenckich F.D. Roosevelta. Do argumentów utrudniających decyzje odnoszące się do spłaty raty zaliczały się także sytuacja wewnętrzna państwa i konieczności zapłaty z własnych środków. Nie mniej trudności sprawił wybór pomiędzy lojalnością wobec Waszyngtonu a współpracą z Paryżem.

¹⁷⁶ R.L. Wilbur, A.M. Hyde, *op. cit.*, s. 506–509, 514–515.

W końcowym rozrachunku Londyn pragnął zachować dobre stosunki amerykańsko-brytyjskie i liczył na pozytywne rozwiązanie problemu. Jednocześnie chciał uniknąć poniżenia i wrażenia pozornej szczodrości ze strony wierzyciela. Wielka Brytania знаła doskonale swoje powinności, zawsze je sumiennie wypełniała i nie ukrywała, że jest zdolna do zapłaty. Taka postawa wpłynęła na zdobycie uznania w oczach amerykańskich i wzmocnienie pozycji brytyjskiej. Była ona jednak niejako kompromisem, do raty grudniowej dołączono bowiem stosowne oświadczenie, iż jej spłata nie oznacza powrotu do stanu zobowiązań przed ogłoszeniem moratorium Hoovera. O tym, jak trudna to była decyzja najlepiej świadczy słowa Neville'a Chamberlaina, parafraza dylematu Hamleta – „Płacić czy nie płacić, oto jest pytanie”¹⁷⁷.

Justyna Piątek

**THE BRITISH GOVERNMENT'S POSITION TOWARDS THE WAR DEBT
REPAYMENT TO THE UNITED STATES (JUNE 20, 1931 – DECEMBER 15, 1932)**

On account of a financial collapse in Europe during the first months of 1931 and German extremely critical situation, on June 20th, 1931 President of the United States Herbert Hoover have agreed to suspend for one year (from July 1st, 1931) all international debts due to America provided that the German reparations would be postponed as well. The Hoover Moratorium seemed reasonable for British Government to hope that this was a step to lead to the end of reparations and war debts. Securing the cancellation or great reduction of those payments was the cardinal point of British policy embodied in Balfour Note of 1922. In the opinion of the British Government the Young Plan of 1929 recognized the inevitable connection between reparations and the war debts contrary to American point of view. After the Laval visit in Washington in October 1931 the debtor Powers were even more strengthened in the assumption that they could hope to obtain parallel concessions from the United States in regard to war debts in exchange for concession to Germany. Therefore it was the objective of the European Conference in Lausanne of 1932. A radical reduction of German reparations was achieved. Under the pressure of France so called gentleman's agreement was attached which made ratification of the Lausanne Protocol dependent on a satisfactory debt settlement with the United States. The key remained in the American hands. Still Hoover and the U.S. Congress have ruled out the change of the American position toward the outstanding debt. Although the president-elect Franklin Delano Roosevelt had suggested a desire to consider the war debt question with the European debtors, nothing has changed. In view of the impossibility of carrying through discussions with America before next maturity, after the cautious considerations, in London have been decided to pay installment debt to the United States with exclusion of the payments resumption under the Funding Agreement. Nevertheless in subsequent years the debt problem remained unresolved and Lausanne Protocol was never ratified. The causes of this were mainly different points of view, lack of mutual understanding between debtors and the creditor and a contradiction between the financial and political approach.

¹⁷⁷ Cyt. za: R. Self, *op. cit.*, s. 112.